

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ◆ ΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΟ-ΙΑΤΡΙΚΗ ΗΘΙΚΗ
(Καθηγ. 'Αθ. Β. 'Αθραμίδη) 33
- ◆ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ
(Καθηγ. Παναγ. Γ. Νικολοπούλου) 38
- ◆ Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ΠΑΝΤΑ ΠΑΡΩΝ, ΑΚΟΜΗ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ
ΜΑΣ (Ε.Ν. Μόσχου) 44
- ◆ Ο ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΤΟΥ
Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ: «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ»... (Κωστή Η. Παπαδάκη) 53
- ◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΤΟ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΣ (Πανομήτη) .. 56
- ◆ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. 'Ενημερώσεως τής Χ.Ε.Ε.) 59
- ◆ ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ (Καθηγ. Χ. Γιαμβριά) 61
- ◆ ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (Χ.Γ.) 62
- ◆ Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ (Α.Γ.) 63
- ◆ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ 64

ΕΤΟΣ 66ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2003

ΑΡΙΘ. 638

€ 0,90

**Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς
τῶν «Ἀκτίνων»**

Μὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ ἔτος 2003.

Ἡ συνδρομὴ διὰ τὸ 2003 παραμένει ἡ ἴδια.

Παρακαλοῦμε διὰ τὴν ἔγκαιρον καταβολὴν τῆς συνδρομῆς ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2003

Ἑσωτερικοῦ: € 9 - Κύπρου: £ 9 - Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 30

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἄγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 66ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2003

Αριθ. 638

ΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΟ-ΙΑΤΡΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Η Βιο-ηθική τῶν μεταμοσχεύσεων

Ἡ Βιοηθική, ἡ ἠθική τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς, ἕνας νέος σχετικῶς ἐπιστημονικὸς κλάδος, ἀσχολεῖται τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐντόνως μὲ τὰ ἠθικὰ διλήμματα τὰ ὁποῖα θέτει ἡ ραγδαία ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας. Ἡ ἠθική, ὡς κλάδος τῆς φιλοσοφίας, ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἀξίες, μὲ τὴν ὀρθότητα ἢ καταλληλότητα πράξεων, μὲ τὴν ἀγαθότητα ἢ μὴ κινήτρων καὶ σκοπῶν. Ἡθική δὲ καὶ ἠθικὸς ἀξίες ὡς κώδικας ἠθικῆς, εἶναι σύστημα κανόνων συμπεριφορᾶς ποὺ χαρακτηρίζει μιὰ ἐποχὴ ἢ μιὰ κοινωνικὴ ομάδα. Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτουν παραγγέλματα συνειδήσεως, ποὺ εἶναι κριτῆς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Ἐπειδὴ «κάθε τι τὸ ἐφικτὸ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνολογικῆς ἀπόψεως, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι καὶ κοινωνικῶς ἀποδεκτό», ἐρχεται ἡ Βιοηθική καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὰ δημιουργούμενα προβλήματα καὶ διλήμματα ἠθικῆς τὰ ὁποῖα προκύπτουν: Ἀπὸ τὶς ἐξελίξεις τῆς γενετικῆς, μὲ τὴ χρήση καὶ τὴν τροποποίηση τῶν ἐμβρυϊκῶν ἐλαστικῶν κυττάρων, τὴν κλωνοποίηση καὶ τὶς ἐφαρμογές τῆς γιὰ τὴν ἐπίτευξη νέων θεραπειῶν, μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις, τὴν τεχνητὴ δημιουργία βιολογικῶν ὀργάνων πρὸς μεταμόσχευση, μὲ τὴν προληπτικὴ ἱατρικὴ δι' ἐπεμβάσεων στὸ γονιδίωμα γιὰ τὴν ἀποτροπὴ ἀσθενειῶν κ. ἄ. Τὰ προβλήματα βιο-δεοντολογίας εἶναι τεράστια. Ἐμπλέκονται δὲ σ' αὐτὰ πολλοὶ

παράγοντες καὶ ὁλόκληρη ἡ κοινωνία καί, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους, χρειάζεται τὸ ἀνάλογο ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ὑπόβαθρο.

Στὸ παρόν, ἡ Βιοηθική θὰ περιορισθεῖ στὴν Βιο-ἱατρικὴ τῶν μεταμοσχεύσεων.

Ἀπὸ τὸ ἐπίτευγμα... στὰ προβλήματα

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῆς ἱατρικῆς κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, εἶναι ἐκεῖνο τῶν μεταμοσχεύσεων. Σώζουν ζωὴς ἢ βελτιώνουν τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς ἄλλων, μέχρι καὶ τοῦ βαθμοῦ νὰ ζοῦν ὡς φυσιολογικοὶ ἄνθρωποι. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηρισζόμενα ὡς «θαύματα τῆς ἐπιστήμης».

Ἡ ἐπέκταση τῶν μοσχευμάτων ὥστε ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄργανα, σχεδὸν -πλὴν ἴσως μόνον τοῦ ἐγκεφάλου- νὰ μποροῦν νὰ ἀντικατασταθοῦν, προκάλεσε αὐξηση τῶν ἀναγκῶν σὲ ὄργανα πρὸς μεταμόσχευση. Τόσο ποὺ ἡ «ψαλίδα» μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζήτησεως νὰ ἀνοίγει, χρόνον μὲ τὸ χρόνο, μὲ ρυθμοὺς 15% ἐτησίως, ὥστε νὰ ἐκφράζονται καὶ φόβοι γιὰ τὸ μέλλον τῶν μεταμοσχεύσεων. Γιὰ τί ὅμως; Μήπως διότι λείπει ἡ κατάλληλη ἐνημέρωση ἢ τὸ ἀπαραίτητο «ἰδεολογικὸ ἀπόθεμα»; Ἡ μήπως συμβάλλουν καὶ κάποιοι ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὁποῖοι ἀναστέλλουν τὴν φιλάνθρωπη διάθεση τῆς φιλαλληλίας καὶ ἀποτρέπουν τὴν ἀλτροϊστικὴ προσφορά;

Τὰ μεγαλύτερα πάντως προβλήματα τὰ ἔχει δημιουργήσει τὸ ἐρώτημα γύρω ἀπὸ τὸ

τί είναι ο θάνατος και τότε ένας άνθρωπος είναι «κλινικώς νεκρός», όπως και τότε είναι «βιολογικώς νεκρός».

Ο όρισμός του βιολογικού θανάτου

Ο πλέον σαφής όρισμός του πότε ένας άνθρωπος χαρακτηρίζεται νεκρός, είναι ο ακόλουθος:

«Ένα άτομο το οποίο υπέστη είτε 1) μη αναστρέψιμη παύση της κυκλοφοριακής και αναπνευστικής λειτουργίας, ή 2) μη αναστρέψιμη παύση όλων των λειτουργιών ολοκλήρου του έγκεφάλου συμπεριλαμβανομένου και του έγκεφαλικού στελέχους, είναι νεκρό. Ο όρισμός του θανάτου πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τους παραδεδεγμένους ιατρικούς κανόνες». Αυτό δε διότι -κατά τις «όδηγίες»- «η ιατρική επιστήμη κατέληξε στο ότι ο θάνατος μπορεί να ορισθεί έπακρως είτε με καρδιοαναπνευστικά είτε με νευρολογικά κριτήρια».

Επομένως με τον «ομοιόμορφο ή όμοειδη» αυτόν όρισμό (uniform definition) δεν δίδεται προτεραιότητα ούτε στον καρδιοαναπνευστικό ούτε στο νευρολογικό τρόπο έπελεύσεως του τέρατος της ζωής, του βιολογικού θανάτου.

Είς ό,τι αφορά τον καρδιοαναπνευστικό θάνατο, δεν υπάρχουν πλέον προβλήματα διαπιστώσεώς του. Για την διάγνωση δε του νευρολογικού θανάτου έχουν καθορισθεί κριτήρια και τεχνικές έπιβεβαιώσεώς του. Είναι δε έπιβεβαιωτικά, όταν εφαρμόζονται και έκτελούνται έπακρως, μη παραβλεπόμενων των δυσκολιών για λάθη, από ψευδώς άρνητικές ή ψευδώς θετικές δοκιμασίες.

Το έγκεφαλικό στέλεχος

Η περιγραφή του είναι απαραίτητη για την κατανόηση του «έγκεφαλικού θανάτου». Το στέλεχος, σέ άδρες γραμμές, καταλαμβάνει μία εύρύτατη περιοχή στή βάση του έγκεφάλου, μεταξύ των ήμισφαιρίων και της παρεγκεφαλίδας. Αποτελείται δε από τά σκέλη, την γέφυρα και τον προμήκη μυελό. Από το στέλεχος εκφύονται τά πλείστα των έγκεφαλικών νεύρων και περνούν οι άνωιουσες προς τό κέντρο και τόν φλοιό νευρικές όδοι (νεύρα) όπως και οι κατιούσες ή φυ-

γόκεντρες νευρικές όδοι, προς την περιφέρεια. Στο στέλεχος βρίσκονται σχηματισμοί (πυρήνες) οι όποιοι συμμετέχουν στή ρύθμιση των λειτουργιών των έγκεφαλικών ήμισφαιρίων και του φλοιού του έγκεφάλου, για τή διατήρηση της ένσυνειδήτου καταστάσεως, της γνωστικής και συναισθηματικής ζωής· ό δικτυωτός έπίσης σχηματισμός, ό όποιος είναι τό κέντρο για πολλές από τίς άκούσιες ή αυτόματες λειτουργίες μεταξύ των όποιών ή αναπνευστική και ή καρδιακή. Άπεδείχθη δε ότι ή νέκρωση του στελέχους δεν είναι όλοσχερής ή καθολική πάντοτε, αλλά κατά έστιές ή περιοχές, γι' αυτό και διατηρούνται διάφορες από τίς λειτουργίες του, άκόμη και μετά τή... «διάγνωση του θανάτου του».

Ο λεγόμενος «έγκεφαλικός θάνατος»

Στήν περίπτωση του «θανάτου του κατώτερου τμήματος του έγκεφαλικού στελέχους», σταματά ή λειτουργία της άναπνοής και της κυκλοφορίας. Όμως δεν νεκρώνονται πάραυτα και όλες οι λειτουργίες του έγκεφάλου, ούτε συγχρόνως. Ο άνθρωπος τότε, δεν είναι άκόμη έγκεφαλικώς νεκρός. Διότι μεσολαβεί και κάποιος χρόνος. Γι' αυτό και ό άναφερόμενος ως «θάνατος του στελέχους του έγκεφάλου» δεν δικαιούται να έκλαμβάνεται ως «έγκεφαλικός θάνατος» ή ό άνθρωπος να θεωρείται ήδη νεκρός. Ενστάσεις δε προκύπτουν και από σωρεία γεγονότων. Πώς, έπί παραδείγματι, να κλείσει τόν άναπνευστήρα ό γιατρός έπί διαγνώσεως του «θανάτου του στελέχους του έγκεφάλου», όταν «έγκεφαλικώς νεκροί» σέ Μονάδα Έντατικής Θεραπείας διατηρούν τήν λειτουργία της κυκλοφορίας του αίματος και σέ σημαντικό ποσοστό είναι άιμοδυναμικώς σταθεροί, ή μπορεί να άφομοιώνουν τροφές, να έπουλώνουν τραύματα, να διατηρούν διούρηση, άκόμη και έγκυες γυναίκες να γεννούν -με καισαρική τομή- βιώσιμα νεογνά;

Υπάρχουν έπιστήμονες με κύρος και γνώση, οι όποιοι άρνούνται να δεχθούν τή διάγνωση του θανάτου του έγκεφαλικού στελέχους ως του τέρατος της ζωής. Έπιστήμονες έπίσης οι όποιοι, βάσει έπιστημονι-

κων δεδομένων, αρνούνται να δεχθούν ότι η παύση της αυτόματης αναπνοής και της κυκλοφορίας συνιστούν στοιχεία νεκρώσεως του στελέχους του έγκεφάλου, επειδή δέν υπάρχει σέ όλες τις περιπτώσεις ή ιστολογική επιβεβαίωση. Γι' αυτό άλλωστε και τὰ κριτήρια διαγνώσεως του έκτιμώνται ως αυθαίρετα, θεωρείται δέ ως εσφαλμένος ό όρος «νέκρωση του στελέχους του έγκεφάλου».

Έχει επί πλέον αποδειχθεί ότι ό χαρακτηρισμός μιās περιπτώσεως ως «μοιραίας εκδάσεως» με τόν «θάνατο του στελέχους του έγκεφάλου»... δέν έχει πάντοτε και μοιραία τήν εκδαση. Διαγνωσθέντες δέ ως «έγκεφαλικά νεκροί»... επανήλθαν στη ζωή.

Διερωτάται δεβαίως, ύστερα από όλα αυτά άν, πίσω από τόν τέτοιο «έγκεφαλικά θάνατο», δέν ύποκρύπτεται «έξυπνρήτηση σκοπιμοτήτων» για τις μεταμοσχεύσεις. Ακόμη και με τόν ν. 2737/99, αφού προθεση τών συντακτών του «Προσχεδίου Νόμου» ήταν ή «ευόδωση» τών μεταμοσχεύσεων.

Η επίσπευση τής εκτελέσεως τών δοκιμασιών διαπιστώσεως ενός τέτοιου «έγκεφαλικά θανάτου» για λήψη οργάνων προς μεταμόσχευση, περικλείει τόν κίνδυνο να χαρακτηριστεί ή να εκληφθεί κάποιος ως νεκρός, ενώ μπορεί να μήν είναι και... «τελείως νεκρός». Επίσημαίνονται μάλιστα και κάποιες «διολισθήσεις στα κριτήρια διαγνώσεως του, αλλά και προσπάθειες «χαλαρώσεως» τών κριτηρίων. Όπως δέ διατυπώνεται και στόν Τόμο «Έκκλησία και Μεταμοσχεύσεις» τής Ι. Σ. Ε. Ε. με τó άρθρο Νο 30 τών Βασικών Θέσεων τής επί τής Ήθικης τών Μεταμοσχεύσεων: Υπάρχει ό κίνδυνος, εις τó άμεσον μέλλον, με τήν χαλαράν διεθνώς ήθικην έναντι τής εϋθανασίας και τήν τάσιν νομοθετικής καταχωρώσεως τής, οι μεταμοσχεύσεις να συνδυασθούν με τήν εϋθανασίαν».

Τί είναι ό κλινικός θάνατος;

Τό ερώτημα τίθεται επειδή ό όρος «κλινικός θάνατος» χρησιμοποιείται από πολλούς άδόκιμα, αλλά και για καταστάσεις οι οποίες ουδεμία σχέση έχουν με τήν πραγμα-

τικότητα.

Ός κλινικός θάνατος, λοιπόν, χαρακτηρίζεται τó στάδιο πορείας προς τόν όριστικό ή βιολογικό θάνατο πριν από τήν επέλευσή του, κατά τó όποιο είναι δυνατή ή αναστροφή τής πορείας προς επάνοδο στη ζωή. Τέτοιος είναι ό «καρδιακός κλινικός θάνατος», με χρονικά όρια τὰ 4 - 5 λεπτά τής ώρας (τὰ όποια μάλιστα σήμερα μπορούν να έπεκταθούν) από τόν όποιο, με τήν καρδιοαναπνευστική άναζωογόνηση, τέτοιοι άρρωστοι επαναφέρονται στη ζωή, και, μάλιστα, με ρυθμούς πλέον «ρουτίνας», αποδιδόμενοι στην κοινωνία και διάγοντες μιá φυσιολογική πλέον ζωή, όσο ή ύπόλοιπη κατάσταση τής υγείας τους τó επιτρέπει.

Είς ό,τι άφορά τόν έγκεφαλο, έννοια «κλινικού θανάτου» δέν διαμορφώθηκε επειδή δέν υπήρχε θέση για κάτι τέτοιο, έφ' όσον ό «θάνατος του στελέχους του έγκεφάλου» έξελαμβάνετο ως ταυτόσημος με τόν «έγκεφαλικά θάνατο και έσημαινε θάνατο». Σήμερα όμως γνωρίζουμε ότι, από τή στιγμή τής βλάβης του κέντρου τής αναπνοής στο στέλεχος του έγκεφάλου μέχρι τήν «μη αναστρέψιμη παύση όλων τών λειτουργιών ολοκλήρου του έγκεφάλου», μεσολαβεί κάποιος χρόνος, τουλάχιστον όσος και ό χρόνος του «καρδιακού κλινικού θανάτου». Όπότε ό χρόνος αυτός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως χρόνος του «έγκεφαλικά κλινικού θανάτου», και, με βελτιώσεις στη θεραπευτική άγωγή, να επιτυγχάνεται ή επαναφορά κάποιων από τὰ τέτοια άτομα στη ζωή, με ένα νέο επίτευμα - θαύμα τής επιστήμης, ανάλογα με ό,τι συνέδη με τόν «καρδιακό κλινικό θάνατο», όνειρο άπιαστο παλαιότερων εποχών. Γιατί έπομένως να μένουμε στην αναστατική άποδοχή του λεγομένου «θανάτου του στελέχους του έγκεφάλου» ως του τέρατος τής ζωής, και να δημιουργούμε άναστολές στην περαιτέρω πρόοδο τής επιστήμης;

Γατρικά ερωτήματα προς τήν Έκκλησία

Για τήν Έκκλησία μας είναι γνωστός ό προβληματισμός περι τó «στιγμαϊόν» τής επέλευσεως του θανάτου ή τής υπάρξεως «διαδικασίας θανάτου», όταν ή πορεία προς

τόν θάνατο είναι προοδευτική. Χρειάζονται όμως κάποιες διευκρινίσεις ἐπ' αὐτῶν, ἰδίως γιὰ μᾶς τοὺς γιατροὺς, διότι ὀφείλουμε νὰ γνωρίζουμε τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή πού συνέβη ὁ θάνατος, προκειμένου νὰ ὑπογράψουμε τὸ πιστοποιητικὸ τοῦ θανάτου. Ἀποροῦμε ὅμως ὅταν στὸ βιβλίο «Ἐκκλησία καὶ μεταμοσχεύσεις» τῆς Ι. Σ. Ε. Ε. διαβάζουμε τὴν προτροπή: «Μὴ ἀσχολεῖσθε ὑπερβολικὰ καὶ σχολαστικὰ μὲ τὸ ἂν ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος εἶναι ὀριστικὸς θάνατος» (σελ. 293)... ἐπειδὴ «γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ θάνατος ἔχει καταγγηθεῖ, (καὶ) ἡ ἐναγώνια καὶ ἐν πολλοῖς σχολαστικῇ ἀναζήτησιν τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου, δὲν ἔχει οὐσιαστικὸ ἐνδιαφέρον καὶ νόημα» (σελ. 303).

Εἶναι ὅμως ἐπιτρεπτό νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Βιοηθικῆς «σχολαστικισμὸς» ἢ ἐνασχόληση μὲ τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς μας, ὅταν ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι ἐκεῖνη ἢ ὅποια χαρακτηρίζει ὡς: «Ὦντως φοβερότατον τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον; (τὸ) πῶς ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος διαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἁρμονίας, καὶ τῆς συμφυῆς ὁ φρικώτατος δεσμὸς θείῳ βουλήματι ἀποτέμνεται»;

Ἄλλα ἐρωτήματα, ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν ἀπὸ τὸν γράφοντα στὸ «Ἱατρικὸ Βῆμα» τοῦ Πανελληνίου Ἱατρικοῦ Συλλόγου (Π. Ι. Σ., τεύχος Ἰουλ. - Αὐγ. 1999) υἱοθετήθηκαν δὲ ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατο Ναυπακτίας κ. Ἰερόθεο στὴν εἰσήγησή του πρὸς τὴν Ι. Σ. Ε. Ε. γιὰ τὶς μεταμοσχεύσεις καὶ ἐμπεριέχεται στὸν Τόμο «Ἐκκλησία καὶ Μεταμοσχεύσεις» (σελ. 337 - 366). Ἦσαν δὲ αὐτά: α) Ποῦ ἐδράζεται τὸ κέντρο τῆς ζωῆς, β) ποῦ ἡ ψυχὴ, καὶ γ) πότε θγαίνει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο; Ὑπάρχει σήμερα ἀπάντησις ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας; (Οὐδεμία ὅμως ἐδόθη ἔκτοτε).

Προκαλεῖ σύγχυση στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μας τὸ ἄρθρο 12 τῶν Βασικῶν Θέσεων ἐπὶ τῆς Ἠθικῆς τῶν Μεταμοσχεύσεων τῆς Ι. Σ. Ε. Ε., τὸ ὁποῖο διαλαμβάνει ὅτι: «Ἡ Ἐκκλησία θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ τὴν διεθνῶς ὁμόφωνον ἀποψιν ὅτι ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος ταυτίζεται μὲ τὸ ἀμετάκλητον βιολογικὸν τέλος τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτὸ ὅμως ἐπιστημονικῶς ἀποδεικνύεται ὡς ἀνα-

ληθές. Μήπως ὅμως ἡ Ἐκκλησία μας παραθεωρεῖ, ὡς μὴ ὀφείλε, τὴν καρδιὰ ὡς κέντρο ζωῆς, ἀφοῦ οὐδεμία μνεία περὶ αὐτῆς, οὔτε κατ' ὄνομα, γίνεται στὸν Τόμο;

Ὅμοίως, σύγχυση προκαλεῖ τὸ ἄρθρο 13, τὸ ὁποῖο λέγει: «Αὐτὸ πού εἰς τὴν οὐσίαν ἐπιτυγχάνει ἡ τεχνητὴ ὑποστήριξις τῆς ἀναπνοῆς εἶναι ὅτι προσωρινῶς ἀναχαιτίζει τὴν διαδικασίαν ἀποσυνθέσεως τοῦ σώματος ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ψυχῆς». Κατὰ τὸ ἄρθρο αὐτό, δηλαδὴ, ἔχει ἤδη ἀναχωρήσει ἡ ψυχὴ παρὰ τὴν τεχνητὴ ἀναπνοή. Πῶς ὅμως τὸ γνωρίζει; Καὶ ποῦ θροῖσκειται ἡ ἀλήθεια ὅταν, ὁ Σεβασμιώτατος Ναυπακτίας κ. Ἰερόθεος, στὴ σελίδα 353 τῆς εἰσηγήσεως του στὸν Τόμο τῆς Ι. Σ. Ε. Ε., γράφει: Στὴν κατάστασις αὕτη -τοῦ λεγομένου κλινικοῦ θανάτου ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ λεγομένου ἐγκεφαλικοῦ θανάτου- μπορεῖ νὰ μὴ λειτουργοῦν μερικὰ ὄργανα τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, ὅποτε ἡ ψυχὴ... εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴν ἐνεργεῖ διὰ τῶν συγκεκριμένων αὐτῶν ὀργάνων, ἀλλὰ ὅμως ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ψυχὴ μέσα στὸν ἄνθρωπο, καὶ λειτουργεῖ δι' ἄλλων σωματικῶν ὀργάνων καὶ ἐνεργειῶν...».

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐρωτήματα γιὰ τὴν Ἐκκλησία μας. Εἶναι ὅμως ἀπαγορευτικὴ ἢ μεγαλύτερη κατάχρησις τοῦ προσφερομένου χώρου γιὰ ὅλα αὐτά.

Οἱ βασικὲς θέσεις τῆς Ι. Σ. Ε. Ε. γιὰ τὶς μεταμοσχεύσεις, προκάλεσαν σοβαρὰς ἀντιδράσεις, ὡστε δὲν εὐτύχησαν νὰ γίνον ὁμόφωνα ἀποδεκτὰ ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐπισημάνθησαν ἐπίσης καὶ ἀντίθετες ἢ οὐσιωδῶς διαφορὲς τοποθετήσεις στὸν Τόμο, ἀκόμη καὶ ἀπὸ... τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς τῆς Ι. Σ. Ε. Ε., ὡστε νὰ ἐπιτείνεται ἡ «σύγχυσις» περὶ τὰ θέματα τῶν μεταμοσχεύσεων, ἐνῶ δὲν θὰ ἔπρεπε. Ὅποσοδήποτε πάντως τὰ θέματα τῶν μεταμοσχεύσεων ἐτέθησαν διεξοδικῶς πλέον ἀπὸ τὴν Ι. Σ. Ε. Ε. καὶ οἱ συζητήσεις ἐπ' αὐτῶν προσφέρουν πολὺτιμο ὕλικὸ γιὰ περαιτέρω ἐπεξεργασία, ὡστε νὰ προκύψει ἓνα καλύτερα θεμελιωμένον κείμενον ὡς οἱ «Ἐπίσημες Θέσεις τῆς Ἐκκλησίας μας», ὅπως ἄλλωστε εἶναι καὶ οἱ προθέσεις τῆς Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς.

Ἐπίλογος

Ὅσο περισσότερο μελετᾶ κανεὶς τὰ προβλήματα γύρω ἀπὸ τὶς μεταμοσχεύσεις, τόσο αὐτὰ ἀποδεικνύονται μεγαλύτερα, βαθύτερα καὶ πολυπλοκότερα.

Ἀπὸ τὶς πολλὲς διαστάσεις τοῦ θέματος μεταμοσχεύσεις: Ἱατρική, Κοινωνική, Οἰκονομική, Βιοηθική, Θεολογική ἢ Ἐθνησοφική ἢ Ἐκκλησιαστική, Νομική, Φιλοσοφική κ. ἄ., ἡ παρῶσα διατριβὴ περιορίσθηκε στὴν Ἱατρικὴ θεώρηση τοῦ θέματος καὶ ἔθεσε μερικὰ ἐρωτήματα στὴν Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ γράφοντος ὡς ἱατροῦ καὶ μέλους τῆς Ἐκκλησίας μας.

Τὸ βασικὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν Ἱατρικὴ εἶναι τὸ πότε ἀποβιώνει ὁ ἄνθρωπος ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται πλέον τελεισιδικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὡς βιολογικῶς νεκρός... Αὐτὸ ὅμως ἔχει ὀρισθεῖ πολὺ σαφῶς μὲ τὸ ὁμοειδές ἢ ὁμότιμον τοῦ καρδιοαναπνευστικοῦ καὶ τοῦ νευρολογικοῦ θανάτου.

Γιὰ τὸν καρδιοαναπνευστικὸ θάνατο δὲν παραμένουν προβλήματα πρὸς ἐπίλυση. Οὔτε δὲ γιὰ τὸν νευρολογικὸ, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει «μὴ ἀναστρέψιμη παύση ὅλων τῶν λειτουργιῶν ὀλοκλήρου τοῦ ἐγκεφάλου συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ στελέχους», μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὰ κριτήρια καὶ οἱ δοκιμασίες διαπιστώσεώς του τηροῦνται ἐπακριδῶς.

Προβλήματα πρὸς ἐπίλυση ὅμως ὑπάρχουν ὅταν πρόκειται νὰ διαγνωσθεῖ ὁ λεγόμενος «θάνατος τοῦ στελέχους τοῦ ἐγκεφάλου», ὁ ὁποῖος ψευδελπιγράφως χαρακτηρίζεται ὡς «ἐγκεφαλικὸς θάνατος», ἐνῶ δὲν πρόκειται, τουλάχιστον ἀκόμη, περὶ ἐγκεφάλου νεκροῦ. Ἐκεῖ εἶναι πὺν δημιουργεῖται τὸ πρόβλημα. Τότε δὲ εἶναι πὺν ἐμπλέκεται ἡ Ἱατρικὴ μὲ τὴν Θεολογία. Τότε εἶναι μάλιστα πὺν τὸ πρόβλημα καθίσταται μεγαλύτερο γιὰ τὴν Ἐκκλησία.

Γιὰ τὴν Θεολογία καὶ τὴν Ἐκκλησία, τὸ τιθέμενο ὡς πρωταρχικῆς σημασίας ἐρώτημα εἶναι: «Πότε θγαίνει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο», πότε δηλαδὴ διασπᾶται ἡ συμφυῖα σώματος καὶ ψυχῆς καὶ ὁ ἄνθρωπος «ξεψυχᾷ»; Πρέπει δὲ νὰ ἀπαντηθεῖ καὶ τὸ ἐρώτημα «πὺν εἴσκειται τὸ κέντρο τῆς

ζωῆς»; Στὴν καρδιά, ὅπως πλεῖστες φορὲς ἀναφέρεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὰ Πατερικὰ κείμενα, ἢ στὸν ἐγκέφαλο, ὅπως δέχεται σήμερα ἡ ἐπιστῆμη κατὰ πλειοψηφίαν, φαίνεται δὲ νὰ ἀσπάζεται καὶ ἡ Ι. Σ. Ε. Ε. μὲ τὸν Τόμο της «Ἐκκλησία καὶ Μεταμοσχεύσεις»;

Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι χρειάζεται καὶ νὰ μᾶς βοηθήσει ἡ Ἐκκλησία στὸ νὰ κατανοήσουμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς καρδιάς ὡς ἀνατομικοῦ ὄργανου καὶ τῆς «καρδιάς» τῶν Γραφῶν ὡς «κέντρο ζωῆς» ὅταν, «ἢ οὐσία τῆς ψυχῆς εὑρίσκειται ἐν τῷ μεσοστάτῳ τῆς καρδιάς»... «ἐν τῇ καρδίᾳ εὑρίσκειται ὁ νοῦς» ἢ «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν». Ἔχει δὲ μεγάλη σημασία ἡ «σημειολογία» τῶν γλωσσικῶν σημείων, δηλαδὴ τῶν λέξεων πὺν χρησιμοποιοῦμε.

Ἡ Ἐκκλησία ἀσχολεῖται δραστηρίως μὲ τὰ θέματα τῶν μεταμοσχεύσεων, ὅπως ἄλλωστε ἐδικαιούτο... ἀλλὰ καὶ ὤφειλε. Ἔργο της καὶ ὁ Τόμος «Ἐκκλησία καὶ Μεταμοσχεύσεις». Χρειάζεται ὅμως -ὅπως νομίζω- θαρραλέα ἀνα-θεώρηση.

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐγράφη: α) Γιὰ μιὰ συνολτικὴ ἀποτίμησι τῶν προβλημάτων καὶ τῶν διλημμάτων γύρω ἀπὸ τὶς μεταμοσχεύσεις ἀπὸ ἱατρικῆς σκοπιᾶς, μὲ ἐδραιωμένη τὴν πεποίθησι ὅτι οἱ μεταμοσχεύσεις πρέπει νὰ προάγονται, ὄχι ὅμως καὶ μὲ ὅποιον-δήποτε τρόπο καὶ, β) ὡς ἀνταπόκρισι στὴν προτροπὴ τῆς Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς τῆς Ι. Σ. Ε. Ε. μὲ τὸν Τόμο της «Ἐκκλησία καὶ μεταμοσχεύσεις»: Νὰ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλες μελέτες οἱ ὁποῖες θὰ συντελέσουν στὴν τελικὴ διαμόρφωσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοποθετήσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου». Ἐγράφη δὲ ἀπὸ ἓνα «δωρητὴ ὄργανων».

ΑΘ. Β. ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ
Καθηγητῆς Παθολογίας
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐποσημείωσι:

Ὁ κ. Ἀβραμίδης, κάτοχος τοῦ ὑπ' Α. Μ. 039115/20.11.89 Δελτίου Δότη τοῦ Ἐργαστορίου Ἐπιτροπῆς, συνέγραψε καὶ τὸ βιβλίον: «Μεταμοσχεύσεις, Προβληματισμοὶ καὶ Διλήμματα» Ἐκδ. ΤΗΝΟΣ 2002, σ. 64.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Θ' ΑΙΩΝΑ

Β'

Ὁ Φώτιος κυριαρχεῖ μὲ τὴν ἔντονον παρουσίαν του καθ' ὅλον τὸν Θ' αἰῶνα. Ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης θὰ διαβληθῆ διότι ὑπερασπίζει τὰ συμφέροντα τῆς Ὁρθοδοξίας ἀλλὰ κυρίως τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῆς ἀποτροπῆς τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης στὸν εὐρύτερον χῶρον τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πολιτικὴ του αὐτῆ θὰ ἐπιβίωση μέχρι σήμερον καὶ θὰ διαχωρίσῃ τοὺς ἀνατολικῶς τῆς Ἀδριατικῆς λαοὺς. Λαοὺς ποὺ ἔχουν πλέον καταβολὰς ἑλληνικὰς καὶ ὀρθοδόξους. Διακρίνεται διὰ τὴν πολυμέρειάν του ὡς λογίου. Μᾶς παρεδόθη πλῆθος συγγραμμάτων του μὲ ποικίλα εἶδη τοῦ λόγου· ὁμιλίαι, διατριβαί, ἐπιστολαί, ἀκόμη ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ ἐπιγράμματα, διὰ νὰ δευχθῆ ὅτι δὲν ἦταν ἐστερημένος ποιητικοῦ οἴστρου, παρ' ὅλον ὅτι στὴν Βιβλιοθήκην του οὐδὲν ποιητικὸν ἔργον καταγράφεται οὔτε κἂν ὁ Ὅμηρος.

Σὲ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Φωτίου θὰ εὕρωμεν ἀναφορὰς καὶ χωρὶς ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἀλλὰ ἐκεῖνα τὰ ὅποια χαρακτηρίζουν περισσότερο τὸν Φώτιον ὡς γνώστην καὶ κάτοχον ἀρχαίας Ἑλληνικῆς παιδείας εἶναι τὸ Λεξικόν του, τὰ Ἀμφιλόχεια (μία συναγωγή τριακοσίων περίπου ἐρωταποκρίσεων ἢ ὅποια ἀπευθύνεται στὸν μητροπολίτην Κυζίκου Ἀμφιλόχιον) καὶ πρωτίστως ἡ Βιβλιοθήκη.

Στὰ Ἀμφιλόχεια, ἔργον τῆς ὠρίμου ἡλικίας τοῦ Φωτίου, οἱ ἀπαντήσεις στὰ διάφορα ἐρωτήματα ἀναφέρονται σὲ θεολογικὰ θέματα, σὲ θέματα κοσμικά, ἀλλὰ δὲν ἀπουσιάζουν ἀναφοραὶ σὲ ἀρχαίους Ἑλληνας,

ὅπως στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, διὰ τοὺς ὁποίους ἔχει κρίσεις πολλάκις ἀυστηρῆς.

Τὸ Λεξικόν του, τὸ ὅποῖον μόλις τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἐγνωρίσαμεν ἀκέραιον, ἔργον τὸ ὅποῖον συντάσσετο κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν του, ἔργον νεανικόν, περιέχει ἐξηγήσεις λέξεων «κατὰ στοιχεῖον» ρητόρων τε καὶ λογογράφων (δηλαδὴ ἱστορικῶν). Τὸ ἔργον του αὐτὸ θὰ χρησιμοποιηθῆ ἀργότερον ἀπὸ μεταγενεστέρους λεξικογράφους, τοὺς συντάκτας τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, τῆς Σούδας, τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης.

Ἡ Βιβλιοθήκη ἀποτελεῖ τὸν κατ' ἔσοχὴν καθρέπτην ὄχι μόνον τῆς βιβλιογραφίας, ἀλλὰ τῆς καθόλου παιδείας τοῦ Φωτίου. Μὲ τὴν καταγραφήν, τὴν ἀνάλυσιν, πολλάκις τὴν παράθεσιν ἐκτεταμένων χωρίων 279 ἔργων ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν συγγραφέων ὁ Φώτιος παρέχει εἰκόνα τῶν ποικίλων ἐνδιαφερόντων του ἀλλὰ καὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν. Πολλοὶ καὶ πολυχρόνιοι συζητήσεις θὰ γίνουιν προκειμένου νὰ καθορισθῆ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τῆς Βιβλιοθήκης. Ὁ ἴδιος ὁ Φώτιος σημειώνει, στὴν ἀφιερωτικὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ταράσιον ἐπιστολήν, ὅτι τὴν Βιβλιοθήκην συνέταξεν ἐν ὄψει τῆς ἀναχωρήσεώς του ὡς μέλους μᾶς πρεσβείας πρὸς τοὺς Ἀραβὰς δι' ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων, φοβούμενος ὅτι πιθανὸν νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ ζωντανός. Ὁ καθορισμὸς τῆς χρονολογίας τῆς πρεσβείας αὐτῆς θὰ χρονολογήσῃ καὶ τὴν σύνταξιν τῆς Βιβλιοθήκης. Ἡ Ἑλένη Ahrweiler πολὺ ὀρθῶς

καθώρισε τὸ ἔτος 838 ὡς ἔτος τῆς πρεσβείας καὶ ἐπομένως καὶ τῆς συντάξεως τῆς Βιβλιοθήκης. Ἐχει ἐπανειλημμένως ὑποστηριχθῆ ὅτι ὁ Φώτιος εὔρε τὰ βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης στὴν Βαγδάτην καὶ ἐκεῖ συνέταξεν τὸ βιβλίον του. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν κατέρριψεν ἡ Ahrweiler καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ Paul Lemerle τὰ βιβλία ὁ Φώτιος εὔρε στὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπου καὶ συνέταξε τὴν Βιβλιοθήκην.

Σ' αὐτὴν καταγράφονται καὶ συζητοῦνται 279 ἔργα τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ὁ Φώτιος ἐμελέτησε μόνος του, *φιλολογοῦμενοις ἡμῖν καθ' ἑαυτούς*, χωρὶς τὴν παρουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ του μὲ τὸν ὁποῖον, ὅπως καὶ μὲ κάποιον εὐρύτερον κύκλον, εἶχαν μελετήσῃ ἄλλα ἔργα. Καταγράφονται 122 κοσμικὰ βιβλία 99 συγγραφέων καὶ 158 χριστιανικὰ βιβλία. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον ὅτι ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἔργων, τὰ ὁποῖα γνωρίζει ὁ Φώτιος καὶ καταγράφει, σήμερον πλέον δὲν σώζονται. Διὰ περισσότερα ἀπὸ 60 ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων αἱ μόναι πληροφοροῖαι ποὺ ἔχομεν εἶναι αὐταὶ τοῦ Φωτίου. Μάλιστα ὁ ἴδιος παρέχει ὄχι μόνον ἀναγραφὴν τοῦ ἔργου ἀλλὰ καὶ ἐκτενὴ χωρία, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπεικονίζουν ἔστω καὶ ἐν σμικρῷ τὸ ἀπολεσθὲν ἔργον. Ἀνάλογα εἶναι τὰ συμπεράσματα καὶ διὰ τὰ χριστιανικὰ ἔργα. Ἐνῶ ὁ Φώτιος καταγράφει 70 περίπου χριστιανικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα καὶ μᾶς σώζονται, ἀλλὰ 100 σχεδὸν χριστιανικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα γνωρίζει ὁ Φώτιος, ἔχουν ἀπολεσθῆ ἢ σώζονται μόνον ἐν μέρει. Θὰ ἦταν ἀδικον ἐὰν μόνον διὰ τὸ τυχαῖον αὐτὸ γεγονός τῆς ἀπωλείας τῶσων καὶ τῶσων ἔργων ἔχη ἀξίαν ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Φωτίου. Ἡ Βιβλιοθήκη, παρὰ τὸν πρόχειρον τρόπον παρουσιάσεώς της, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴν προσφορὰν κυρίως διὰ τὰς κρίσεις τοῦ Φωτίου διὰ καθ' ἕκαστον ἔργον τὸ ὁποῖον ἀναλύει, διὰ τὴν αἰσθητικὴν θέσιν ποὺ ἐκφράζει, διὰ τὸν ἐξεταστικὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐπιθεωρεῖ τὴν αὐθεντικότητά κάθε ἔργου, ἐὰν εἶναι γνήσιον ἢ νόθον ἔργον. Πρόκειται διὰ παρουσίαν ἐξοχον φιλόλογου καὶ πνευματικοῦ ἀνδρός, ὁ

ὁποῖος δὲν ἀναγγέλλει μόνον μίαν ἐποχὴν καταξιώσεως τῆς πνευματικῆς κληρονομίας, ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς, ἀλλ' εἶναι αὐτὸς οὗτος ἐκφραστὴς αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναδείξεως τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Καὶ ὄχι μόνον.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Ἀρέθας κατατάγεται ἀπὸ τὰς Πάτρας, ὅπου ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος, ἀλλὰ ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολιν πολὺ ἐνωρίς. Τὸ ἔτος 888 εἶναι ἀκόμη λαϊκός, ὅμως τὸ ἔτος 895 ἔχει ἤδη εἰσέλθει στὶς τάξεις τοῦ κλήρου καὶ εἶναι διάκονος. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ι' αἰῶνος, τὸ ἔτος 902 ἢ 903, χειροτονεῖται ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας καὶ εἶναι θεβαίως πρωτόθρονος, πράγμα ποὺ τὸν κρατεῖ συνεχῶς στὴν Κωνσταντινούπολιν. Δὲν γνωρίζομεν τὸ ἔτος θανάτου του, ἀλλὰ ζῆ ἀκόμη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 932. Τὸν γνωρίζομεν ὡς ρήτορα, ὡς ἐπιστολογράφον, τὸν γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν στάσιν του στὸ θέμα τῆς τεταρτογαμίας τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ 5' τοῦ Σοφοῦ, στάσιν ἀντιθετὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ποὺ ἐδώρισε στὸν Ἀρέθαν μίαν ἐξορίαν. Ἀλλὰ ὁ Ἀρέθας διεκρίθη ἐπίσης ὡς συλλέκτης βιβλίων καὶ σχολιαστὴς ποικίλων κειμένων. Ὁ ἴδιος παρήγγειλε τὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφων καὶ ἐπλήρωσε δι' αὐτά. Μᾶς σώζεται ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς χειρογράφων τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν μὲ ἐντολὴν καὶ δαπάνην θεβαίως τοῦ Ἀρέθα.

Ὁ περίφημος Clarkianus κώδιξ τοῦ Πλάτωνος, τὸν ὁποῖον ὁ Clarke ἐσύλησεν ἀπὸ τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου, τὸ 1801, καὶ εὐρίσκεται σήμερον στὴν Βοδληϊανὴν βιβλιοθήκην τῆς Ὁξφόρδης, ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν καλλιγράφον «εὐτυχῶς Ἀρέθα διακόνῳ Πατρειῷ» τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 895. Τὰ περιθώρια τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ, ὅπως καὶ ἄλλων τριῶν περιφίμων Πλατωνικῶν χειρογράφων, εἶναι πλήρη ἀπὸ σχόλια τοῦ Ἀρέθα. Ἀλλὰ καὶ δύο χειρόγραφα ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχουν γραφῆ διὰ τὸν Ἀρέθαν καὶ ἔχουν

ἐμπλουτισθῆ με σχολία του, ἔνα ὄταν ἀκόμη ἦταν διάκονος (τὸ Vaticanus Urbinas 35), τὸ ἄλλο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ ἔτους 932, ἐνῶ εἶναι ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας. Καὶ ἀκολουθεῖ ἕνας ἀριθμὸς ἔργων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τὰ ὅποια ἐγράφησαν διὰ τὸν Ἀρέθαν καὶ περιέχουν σχολία του. Ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Εὐκλείδης, δεδαίως γραμμένος τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 888, ὁ Λουκιανός, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ Πανουσιανός.

Ἐντύπωση προκαλεῖ ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὴν ποικιλίαν ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἀρχαιοελληνικῶν διαφερόντων τοῦ Ἀρέθα ἐλάχιστα εἶναι τὰ χειρόγραφα Χριστιανῶν συγγραφέων τὰ ὅποια μποροῦν ν' ἀποδοθοῦν στὴν ὑπομνηματιστικὴν του δεινότητα ἕνας Ἀνδρέας Καισαρείας (πολὺ φυσικὸν νὰ ἀσχοληθῆ με ἕνα προκάτοχόν του), ἕνας κώδιξ με ἔργα τῶν Χριστιανῶν Ἀπολογητῶν τῶν Α' καὶ Β' καὶ Γ' αἰῶνων (τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ Τατιανοῦ, τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης), ὁ Νομοκάνων τῶν 14 Κεφαλαίων. Ἰσως ὁ Ἀρέθας δὲν ἐνδιεφέρθη ἰδιαιτέρως με τὰ Χριστιανικὰ κείμενα διότι αὐτὰ τὰ εὑρισκε στὴν Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην στὴν ὁποία ὡς πρωτόθρονος εἶχεν τὴν δυνατότητα ἀμέσου προσβάσεως.

Ἡ εἴσοδος τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὸν Ι' αἰῶνα εἶναι ἐμφανὲς πόσον εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν εἴσοδον στὸν Θ' αἰῶνα. Μετὰ τὴν ἐκτεταμένην ἐρημίαν σὲ χειρόγραφα, διδασκάλους, βιβλιοθήκας, σχολὰς τὴν ὁποίαν κληροδοτοῦν οἱ προηγούμενοι αἰῶνες τῆς Μεγάλης Σιγῆς, ὁ Θ' αἰὼν καταλείπει προικὰ πλουσιωτάτην στοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Τώρα πλέον ἔχουν ἀντιγραφῆ ἕνα πλῆθος κειμένων τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Καῖσαρ Βάρδας ἔχει προικοδοτήσῃ τὴν μάθῃν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἔξω σοφίας με ἕνα ἐπιχορηγούμενον ἀπὸ τὸ Παλάτιον Ἴδρυμα, τὴν

Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τῆς Μαγναύρας. Οἱ λόγιοι δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παιδείαν. Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ προμνημονευθέντες τέσσαρες. Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀσχοληθέντες εἰδικώτερον με τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν ζ' τὸν Σοφόν, ὁ ὅποιος ἔχει πλουσίαν παρουσίαν στὰ Γράμματα, με λόγους, ἐπιστολάς, ὑμνογραφικὰ κείμενα, ἀριθμὸς ἐντυπωσιακὸς ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων, ποιητῶν, ὅπως ὁ Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος, ἡ Κασία, κοσμοῦν τὸν Θ' αἰῶνα.

Διὰ τὴν πολιτιστικὴν αὐτὴν ἀνάπτυξιν δὲν εἶναι ἄμοιρος καὶ ἡ συμβολὴ τῶν ἐξελιξέων στὸν τομέα τοῦ βιβλίου. Ὁ πάπυρος παύει πλέον νὰ ἀποτελῆ ὕλην γραφῆς. Ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου στερεῖ τὸ Βυζάντιον τῆς ὕλης αὐτῆς. Ἡ περγαμινὴ εἶναι μοναδικὴ ὕλη γραφῆς ἀκόμη καὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, διότι θὰ καμφθῆ ἢ ἀντίδρασις τῶν συντηρητικῶν κλασικῶν φιλολόγων, ποὺ ἐπιζητοῦν τὴν ἀντιγραφὴν τῶν σεβαστῶν κειμένων τῆς ἀρχαιότητος στὸν πάπυρον. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀραβες θὰ ἔχουν ἐκμεταλλεῦθῃ τὸν χάρτην. Ἀρκετὰ χειρόγραφα ἑλληνικὰ εἶναι χαρτῶα ἀλλὰ εἶναι δεδαίον ὅτι ἔχουν γραφῆ σὲ ἀραβοκρατομένους περιοχὰς.

Ὅμως ἡ πλέον σημαντικὴ ἐξέλιξις τοῦ αἰῶνος ἐπῆλθε στὴν γραφὴν. Εἶναι ἡ πλέον βαθεῖα μεταρρυθμίσις ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἀναπτύσσεται ἡ μικρογράμματος γραφὴ. Με αὐτὴν τὴν μεταρρυθμίσην τὰ γράμματα συνδυάζονται καὶ συμπλέκονται, αἱ λέξεις διακρίνονται ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, ἐγκαθίσταται ἐπὶ τέλος ἡ παλαιὰ ἐκεῖνη ἐφεύρεσις τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου, δηλαδὴ τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι. Ἔτσι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου εἶναι εὐκολωτέρα. Ἡ καθιέρωσις τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς ἔχει ἐπιπτώσεις καὶ στὴν δαπάνην. Χρειάζεται ὀλιγώτερη περγαμινὴ, διότι ἡ μικρογράμματος γραφὴ δὲν θέλει πολὺν χῶρον. Ἐξοικονομεῖται χρόνος, ἐργατοῶρες ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερα, διότι ὑπάρχει τώρα πλέον ἡ δυνατότης νὰ

μη γράφονται τὰ γράμματα κεχωρισμένα, ἀλλὰ νὰ συνδέωνται καὶ νὰ γράφονται ταχύτερα. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα θὰ ὀδηγήσουν στὸ φθινὸν καὶ τὸ εὐανάγνωστον βιβλίον, δηλαδὴ στὴν διάδοσιν τῆς παιδείας.

Στὸ ἐρώτημα ποῦ εὐρέθησαν τὰ πρότυπα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ τὰ ὁποῖα ἀντεγράφησαν τὰ χειρόγραφα τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐφ' ὅσον κατὰ τοὺς προηγούμενους αἰῶνας κυριαρχεῖ μία ἀπέραντος ἔλλειψις γραπτῶν μνημείων, διετυπώθησαν δύο ἀπαντήσεις. Κατὰ τὴν μίαν τὰ πρότυπα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων εὐρέθησαν στὴν λατινικὴν Δύσιν, κατὰ τὴν δευτέραν τὰ πρότυπα εὐρέθησαν στὴν ἀραβικὴν Ἀνατολήν.

Στὴν λατινικὴν Δύσιν αἱ τελευταῖαι ἀναλαμπαὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξαφανίζονται πλέον ἀπὸ τὸν 5' αἰῶνα. Οὔτε οἱ Ἕλληνες Πατέρες ἀναγινώσκονται πλέον στὸ Ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Ἡ Ἀναγέννησις ποῦ προσφέρει ἡ Σχολὴ τῆς Υόρκης, μὲ κύριον ἐκπρόσωπον τὸν Ἀλκουῖνον (730 - 804) καὶ μεταπηδᾷ στὴν Εὐρώπην διὰ νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ ἀνακαινιστικὸν ἔργον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἀναφέρεται στὴν Λατινικὴν παράδοσιν. Ἡ λατινικὴ Δύσις δὲν ἔχει νὰ προσφέρῃ τίποτε στὴν ἀνάδειξιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, καὶ μάλιστα τῶν ἀρχαίων, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα στὸ Βυζάντιον.

Ἡ πρώτη ἐπικοινωνία μὲ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν γένει θὰ γίνῃ καὶ πάλιν μέσῳ τοῦ Βυζαντίου, ὅταν μία δωρεὰ ἑλληνικοῦ χειρογράφου θὰ φθάσῃ στὴν Γαλλίαν. Τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 827, παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου, βυζαντινὴ πρεσβεῖα ἐναποθέτει στὸ ἀββαεῖον τοῦ Saint - Denis, στὸ Παρίσι, ἓνα χειρόγραφον σὲ μεγαλογράμματον ἑλληνικὴν γραφὴν ἔργων τοῦ (ψευδο)Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Εἶναι μία προσφορά τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ τοῦ Β' πρὸς τὸν βασιλέα Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ, διάδοχον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Διπλωματικὴ κίνησις σημαντικὴ ἀπὸ μέρους τοῦ Βυζαντίου διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ πολιοῦχος τῶν Παρισίων,

τῆς πρωτεύουσας, εἶναι Ἕλλην καὶ ὅτι τὰ πρωτότυπα ἔργα του σώζονται στὰ ἑλληνικὰ στὸ Βυζάντιον. Τὸ χειρόγραφον φυλάσσεται ἀκόμη στὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γαλλίας (εἶναι ὁ Parisinus Gr. 437). Ἀμέσως ὁ ἡγούμενος τοῦ Saint - Denis Ἰλδουῖνος, μαθητῆς τοῦ Ἀλκουῖνου, θὰ ἐπιδοθῇ στὴν μετάφρασιν τῶν λατινικῶν. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπαφὴ ὑστερα ἀπὸ αἰῶνας μὲ πρωτότυπα ἑλληνικὰ χειρόγραφα. Ἐπομένως ἀπὸ τὴν Δύσιν δὲν προέρχεται ἡ ἀνάδειξις τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ μάλιστα τῶν ἀρχαίων στὸ Βυζάντιον τοῦ Θ' αἰῶνος.

Ἡ ἄποψις ὅτι μέσῳ τῶν Ἀράβων οἱ Βυζαντινοὶ ἐγνώρισαν τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι διεφύλασσαν καὶ τὰ ἀπέστειλαν στὸ Βυζάντιον διὰ νὰ ἀντιγραφοῦν, ἐστηρίζετο στὴν θεωρίαν ὅτι ὁ Φώτιος εὗρε τὰ χειρόγραφα ποῦ καταγράφει στὴν Βιβλιοθήκην του στὴν Βαγδάτην, θεωρία ποῦ ὅπως εἶδαμεν εἶναι τελείως ἀστηρικτος. Στὸν Ἀραβικὸν κόσμον, στὴν Βαγδάτην, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα παρατηρεῖται ἐπίσης μία ἀνθισις τῆς μεταφραστικῆς κινήσεως συγγραμμάτων ἀρχαίων Ἑλλήνων στὰ ἀραβικά. Στὴν ἀρχὴν μὲ βάσιν συριακὰς μεταφράσεις, ἀλλ' ὅπου ἦταν ἐφικτὸν καὶ ἑλληνικὰ πρότυπα. Ὅμως τὸ μεταφραστικὸν αὐτὸ κίνημα περιορίζεται μόνον στὰ ἔργα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, στὸ ὄργανον τοῦ Ἀριστοτέλους, στὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου καὶ δὲν ἔχει τὴν ἑκτασιν καὶ σὲ ἄλλα γνωστικὰ ἀντικείμενα -τὴν ἱστορίαν, τὴν ρητορικὴν, τὴν ποίησιν- καὶ τὴν εὐρύτητα ποῦ ἔχει ἡ ἀνάδειξις τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὸ Βυζάντιον. Στὴν Ἀλεξάνδρειαν παρατηροῦμεν ἐπίσης κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, καὶ εἶναι αὐτὸ μία ἔνδειξις τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἀνάπτειν κυρίως σχολικῆς ἐνασχολήσεως μὲ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ Γράμματα. Ἐπομένως οὔτε ἀπὸ τοὺς Ἀραβας ἀναμενομεν τὴν ἀνεύρεσιν ἑλληνικῶν χειρογράφων τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πρότυπα τῆς ἀναδείξεως κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Παρατηροῦμεν μίαν κίνησιν ἑλληνικῶν χειρογράφων πρὸς τὸ χαλιφάτον, ἀλλ' ὄχι τὸ ἀντίθετον. Ἐξ ἄλλου

ἔλλειψιν προτύπων ἑλληνικῶν κατὰ τὴν περιόδον τῆς μεγάλης Σιγῆς ἔχομεν καὶ Ἑλλήνων Πατέρων, πρᾶγμα θεβαίως ποῦ δὲν θὰ τὸ ἀνεπλήρωναν αἱ Ἀραβικαὶ διβλιοθήκαι.

Ἀπὸ τὴν συνοπτικὴν αὐτὴν ἔκθεσιν προκύπτει ὅτι τὰ πρότυπα τῶν χειρογράφων ποῦ ἀντεγράφησαν τὸν Θ' αἰῶνα στὸ Βυζάντιον πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸ ἴδιον τὸ Βυζάντιον. Ἐδῶ οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ ὀμιλοῦνται τὰ ἑλληνικά, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ τροφοδοτῆται ἡ ἐκπαίδευσις μὲ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἔστω καὶ μὲ ἀνθολόγια. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα παρέμεινε τὸ ἴδιον τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, ὅταν θὰ χρειασθοῦν τὰ πρότυπα διὰ νὰ ἀντιγραφοῦν, θὰ ἀναζητηθοῦν στὰ ράφια τῶν μονῶν ἢ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Παλατίου ἢ ἰδιωτῶν.

Ἡ ἀνάδειξις τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀποτελεῖ ἐνσυνείδητον συνέχειαν. Τὸ Βυζάντιον μετὰ τὴν ἐκχώρησιν ἐκτεταμένων ἐδαφῶν στοὺς Ἀραβας, ἐδαφῶν τὰ ὁποῖα κατοικοῦνται κατὰ πλειονότητα ἀπὸ μὴ Ἑλληνας, θὰ ἐνδιαφέρεται πλέον διὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ποῦ ἀφήκεν ἀραβοκρατούμενους στὴν Παλαιστίνην καὶ στὴν Συρίαν καὶ θὰ προβαίνει ἀκόμη σὲ ἐκστρατείες διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν των. Ὅπως θὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν παρουσίαν τῆς ὀρθοδοξίας στὸν Ἀραβοκρατούμενον χῶρον μὲ τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τὴν Μονήν Σινᾶ, φάρους ὄχι μόνον πίστεως, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνισμοῦ.

Ὅμως ἡ ἀναδίπλωσις τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ Σικελίας χαρακτηρίζει τὴν πολιτικὴν του. Τὸ κτύπημα τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τῆς Παπικῆς Ρώμης θὰ καταλύσῃ τὴν Ἰουστινιάνειον πολιτικὴν τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ μήνυμα εἶναι σαφές καὶ ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ Ἀκυσιγράνου τοῦ 812 μὲ τὸν Καρόλον. Ἐπιστρέφε-

ται στὸ Βυζάντιον ἡ Βενετία καὶ τοῦ ἀναγνωρίζεται ἡ κυριαρχία στὶς Δαλματικὰς ἀκτές, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἡ Ραβέννα καὶ τὸ Βενεβέντον. Ἡ καταδίκη τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων, ἡ νίκη δηλαδὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνον ποῦ ἐπισεῖι ἡ ἀνεικονικὴ ἀνατολή. Συγχρόνως ἡ ἀπομόνωσις τῆς Δύσεως μὲ τὸν ἐγκλωβισμόν της στὴν λατινικὴν παράδοσιν ἀπελευθερώνει τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὴν νόθευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ ἀνάδειξις λοιπὸν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὸ Βυζάντιον εἶναι συνέπεια τῶν κοσμοϊστορικῶν γεγονότων ποῦ ἔχουν συντελεσθῆ στοὺς προηγουμένους ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα. Δὲν εἶναι ἀπλῶς μία φιλοσοφικὴ ἐπιλογή. Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ ἀπελευθερώσῃ τὰς περιδεεῖς συνειδήσεις καὶ θὰ δώσῃ ἄνεσιν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων «Τοῖς τὰ ἑλληνικά διεξιούσι μαθήματα καὶ μὴ διὰ παιδευσιν μόνον», τὸ ἀνάθεμα ἰσχύει δι' ὅσους θρησκέουν τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὄχι δι' αὐτοὺς ποῦ μελετοῦν τὰ κείμενά των.

Ἀναλαμβάνει λοιπὸν καὶ πάλιν τὸ Βυζάντιον τὸν Οἰκουμενικὸν ρόλον ἀλλὰ τῶρα ὄχι μόνον ὡς Χριστιανικὸν ἀλλὰ καὶ ὡς Ἑλληνικόν. Ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα ἀπὸ τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην, αὐτὴν τὴν Βαγδάτην, ὡς τὸ Παρίσι, καὶ ἀπὸ τὸ Κίεβον ἕως τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην καὶ ἕως τὴν Ἰσπανίαν μετακινοῦνται Ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ Χριστιανῶν συγγραφέων, μεταφράζονται, σχολιάζονται, διδάσκονται. Εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς νέας πολιτικῆς.

Μιάς πολιτικῆς τῆς ὁποίας κύριος ἐκφραστής εἶναι ὁ Φώτιος. Ὁ Φώτιος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρέθας, ἐνσαρκώνουν πλέον τὸν τύπον τοῦ Βυζαντινοῦ λογίου. Ὁ Βυζαντινὸς λόγιος εἶναι ὁ πιστὸς Χριστιανός, κάτοχος ὄχι μόνον τῆς πίστεως ἀλλὰ καὶ τῶν συγγραμμάτων ποῦ ἐρμηνεύουν τὴν πίστιν. Καὶ εἶναι ὁ Βυζαντινὸς λόγιος ὁ ἐμπροτισμένος μὲ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Βυζαντινοῦ λογίου ἔχει συγχρόνως δι-

βλία, χειρόγραφα, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ Βυζαντινὸς λόγιος μελετᾷ Ἑλληνας φιλοσόφους καὶ συγχρόνως ἀναπαύει τὴν ψυχὴν του μὲ τὴν συγγραφὴν τροπαρίων. Μία συναλληλία Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ Χριστιανικῆς πίστεως. Δὲν θὰ τὴν ἀποκαλέσω ἀκόμη Ἑλληνοχριστιανικὴν παιδείαν. Διότι τὸ σχολικὸν πρόγραμμα συνεχίζει τὸ ἑλληνιστικὸν πρότυπον. Οἱ Πατέρες δὲν ἔχουν εἰσέλθει ἀκόμη στὴν ἐκπαίδευσιν. Αὐτὸ θὰ συμβῆ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὅποτε στὸ ἴδιον μαθηματάρειον, δηλαδὴ στὸ ἴδιον σχολικὸν βιβλίον, χειρόγραφον ἢ ἔντυπον, ἔχομε ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα καὶ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Πεντακόσια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Φώτιον ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος ὁ Β΄ ἐπέδωκε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, τὴν δημοσίαν διοίκησιν. Ἐξέδωκε λοιπὸν τὸν νόμον τῆς 24ης Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 357 μὲ τὸν ὅποιον προέβλεπε ὅτι εἰς τὴν διακεκριμένην τάξιν τῶν δεκουριῶν οὐδεὶς καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐὰν δὲν πιστοποιεῖται ὅτι διατρέπει στὴν χρῆσιν καὶ στὴν ἄσκησιν τῶν ἐλευθερίων σπουδῶν καὶ ὅτι εἶναι καλλιεργημένος στὰ Γράμματα. Καὶ συνεχίζει ὅτι θὰ τιμῆσῃ μὲ προαγωγὴν ἐκεῖνον ὁ ὅποιος χάρις στὶς σπουδὲς καὶ στὴν εὐγλωτίαν θὰ φανῆ ἄξιος διὰ τὴν πρώτην θέσιν· τοῦτο δὲ διότι ἐκτιμᾷ τὴν φιλολογίαν πού εἶναι ἀνωτέρα ὄλων τῶν ἀρετῶν -litteratura, quae omnium virtutum maxima est.

Ἐκατὸν ἔτη πάλιν μετὰ τὸν Φώτιον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος θέλει νὰ δώσῃ μίαν πλήρη παρουσίαν τῶν ἔργων τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ὁ ὄγκος τὸν τρομάζει καὶ διαβλέπει ὅτι εὐκόλα οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀπογοητευθοῦν καὶ δὲν θὰ θελήσουν νὰ πλησιάσουν τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἔτσι ἀποφασίζει τὴν σύνταξιν μιᾶς ἀνθολογίας, μιᾶς Ἐκλογῆς πρωτοτύπων ἀποσπασμάτων. Μὲ αὐτὸν τὸν τρό-

πον παρέχεται ἡ δυνατότης νὰ ἀνατρέχουν, μάλιστα οἱ κρατικοὶ λειτουργοί, καὶ νὰ ἐμπλουτίσουν τὴν ἔκφρασίν των· «ὡς ἐκ μὲν τῆς ἐκλογῆς προσεκτικωτέρας καὶ ἐνδεδεχέστερον κατεντυγχάνειν τοὺς τροφίμους τῶν λόγων καὶ μονιμώτερον ἐντυποῦσθαι τούτοις τὴν τῶν λόγων εὐφράδειαν».

Δύο γενναῖαι πράξεις Χριστιανῶν αὐτοκράτορων, μὲ ἀπόστασιν 6 αἰώνων, πράξεις αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν στὴν παιδείαν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, μάλιστα τῶν κρατικῶν λειτουργῶν.

Ὁ Κωνσταντῖος ἀποβλέπων νὰ καταστήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πνευματικὴν πρωτεύουσαν καὶ νὰ συνεχίσῃ ἔτσι τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντῖνου τολμᾷ νὰ εἰσαγάγῃ στὴν Σύγκλητον, τὸ 355, τὸν φιλόσοφον Θεμίστιον, πού δὲν ἦταν ἀνθύπατος. Ἐνώπιον τῆς συγκλήτου δικαιολογεῖ τὴν ἀπόφασίν του· Ὁ Θεμίστιος τιμᾶται «παρ' ἡμῶν ἀξιώμασι Ρωμαίκοις, ἀντιοφέρει σοφίαν Ἑλληνικὴν, ὥστε τὴν πόλιν διὰ τοῦτο δεικνυσθαι τὴν ἡμετέραν κορυφὴν ὁμοῦ τύχης καὶ ἀρετῆς».

Μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθοῦμε, μήπως στὰ τόσα παγκοσμίου ἀκτίνος εὐεργετήματα στὰ ὁποῖα ἔχει ἡ Ἑλλάς τὴν δυνατότητα νὰ μετέχῃ, τοὺς διεθνεῖς καὶ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ὀργανισμοὺς, τὸ ἐμπόριον, τὶς ἠλεκτρονικὲς διασυνδέσεις, μήπως θὰ ἔπρεπε ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἑλλάς τῆς σήμερον, νὰ ἀντιοφέρῃ παιδείαν ἑλληνικὴν; Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντιοφέρῃ πρέπει ἡ ἰδίᾳ ἡ Ἑλλάς νὰ μὴ ἀπεμπολῇ τὴν παιδείαν τὴν Ἑλληνικὴν. Τότε θὰ μᾶς χρειασθῇ ἕνας νέος Θ΄ αἰὼν διὰ νὰ ἐπανασυλλέξωμεν τὴν κληρονομίαν μας καὶ νὰ τὴν ἀναδείξωμεν. Ἄλλωστε ἡ τετρακισχιλιετής καὶ πλέον πνευματικὴ ἱστορία τοῦ τόπου δὲν ὑστέρησε ποτὲ εἰς ὁράματα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ὁμότ. Καθηγητῆς
Πανεπιστήμιου Ἀθηνῶν
Διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἑ. τ.

Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ΠΑΝΤΑ ΠΑΡΩΝ, ΑΚΟΜΗ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

Στις 27 Φεβρουαρίου 2003 συμπληρώνονται εξήντα χρόνια από την έκδημία του Κωστή Παλαμά. Χρέος μας να ξαναθυμηθούμε τον ποιητή, να τον πλησιάσουμε ακόμη μια φορά, με διεισδυτικότητα και αγάπη για τη μεγάλη πνευματική και ποιητική προσφορά του, και να στοχαστούμε πάνω στο έργο που μās άφησε.

Με τὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσης τοῦ ἔργου τοῦ Κωστή Παλαμά μετὰ τὸ θάνατό του, παρὰ τις ἀποφάνσεις καὶ τις προφητείες πολλῶν ἀσπονδῶν φίλων του, ποὺ ἠθελαν, ἢ καὶ θέλουν καὶ σήμερα ἀκόμη, νὰ τὸν ἀντικρίζουν μὲ πολλὴ προκατάληψη καὶ μὲ ἀρκετὴ δόση μονομέρειας καὶ ἀποκλειστικῆς προσκόλλησης στὸ ἔργο ὀρισμένων ἄλλων ποιητῶν μας, ἄλλης, ἐντελῶς διαφορετικῆς, ἰδιοσυγκρασίας (ὅπως τοῦ Καβάφη, τοῦ Καρυωτάκη, τοῦ Οὐράνη καὶ μερικῶν ἄλλων), μὲ τοὺς ὁποίους ἀρέσκονται νὰ τὸν συγκρίνουν, θὰ διαπιστώσει ὁ ἀμερόληπτος κριτικὸς ἢ ἀκόμη καὶ ὁ ἀμερόληπτος παρατηρητὴς τῶν πνευματικῶν προβλημάτων τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ, ὅτι τὰ πράγματα εἶναι πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι πολλοὶ φαντάζονται ἢ ἴσως ἐπιθυμοῦν.

Ἡ ἐντελῶς τεχνητὴ προσπάθεια τῶν τελευταίων χρόνων, νὰ μειωθεῖ τὸ μέγεθος Παλαμάς, δὲ εἶναι σημερινή. Ἀνάγεται σὲ μιὰ ἐποχὴ κάπως παλαιότερη, τότε ποὺ θγαίναμε καταματωμένοι καὶ ἐξουθενωμένοι ἀπὸ μιὰ ἐθνικὴ περιπέτεια ἢ καλύτερα ἀπὸ μιὰ τιτανικὴ προσπάθεια μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς κνοφορούμενου τότε Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ποὺ ξέσπασε σὲ λίγο καὶ κράτησε γιὰ μās δέκα ὀλόκληρα χρόνια, μιὰ προσπάθεια ποὺ ξεκίνησε μὲ τοὺς νικηφόρους Βαλκανικοὺς Πολέμους τοῦ 1912 -

1913 καὶ τοὺς ἄλλους ἐθνικοὺς μας ἀγῶνες ποὺ ἀκολούθησαν καὶ εἶχε γιὰ ὀδυνηρὴ ἀπώληξιν τὴν Καταστροφὴ τοῦ 1922. Τότε ἦταν ποὺ, μετὰ τὴν ἦττα μας, ἀναζητούσαμε νέα σύμβολα, νέα συνθήματα, νέες ιδέες, νέα ἰδανικά, νέους ποιητικοὺς καὶ πνευματικοὺς ὀρίζοντες, νέους πνευματικοὺς ἡγέτες. Καὶ ἀνακαλύψαμε, τότε, μέσα στὴ δεκαετία τοῦ 1920 - 1930 ποὺ ἀκολούθησε, ἐδῶ, στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο τὸν Καβάφη, ὄχι ὡς μιὰ νέα ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία, ὄχι ὡς ἓνα ἄλλο ποιητικὸ μέγεθος, ἀλλὰ ὡς ἓναν ἐκφραστὴ τῆς μοίρας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ θελήσαμε, τότε, νὰ γκρεμίσουμε ἀπὸ τὸ βῆθρο του τὸν «μεγαλοϊδεάτη» Παλαμά, ὅπως ἔλεγαν, ποὺ ὅμως στάθηκε κοντὰ στὸ λαὸ μας καὶ ἐξέφρασε τὸ ἔθνος σὲ κρίσιμους καὶ ἀληθινὰ τιτανικοὺς καιροὺς, καὶ νὰ στήσουμε στὴ θέση του τὸν ἀντιρωϊκὸ καὶ πεσιμιστὴ Κων. Καβάφη, τὸν ἀπαισιόδοξο καὶ αὐτοκτόνο τῆς Πρέβεζας, Κώστα Καρυωτάκη καὶ τὸν μηδενιστὴ καὶ κοσμοπολίτη Κώστα Οὐράνη.

Εἶναι πάντως ἀναμφισβήτητο γιὰ τὸν Παλαμά ὅτι στάθηκε, μὲ τὴν μεγάλη, τὴν ἀφάνταστα πλούσια ποικιλία τῶν ρυθμῶν καὶ τῶν μέτρων ποὺ χρησιμοποίησε στὸ στίχο του, ἀλλά, ἀποβλέποντας στὴν οὐσία τῆς ποιήσεώς του, χάριν στὴ μεγάλη ποικιλία τῶν θεμάτων του καὶ τῶν ποιητικῶν ἐρεθισμάτων του, ἓνας ἀληθινὰ πρωτεϊκὸς ποιητὴς.

Στάθηκε λυρικός καὶ ἐπικός μαζί, ἀκόμα καὶ σατιρικός, μὲ μιὰ μαστιγωτικὴ καὶ στὸ βῆθος παιδαγωγικὴ καὶ ἀφυπνιστικὴ τῶν συνειδησεῶν σάτιρα, στὰ «Σατιρικά Γυμνάσματα», «μυστικὸς» μὲ ἀξιοπρόσεχτες μυστικιστικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνα-

ζητήσεις, αλλά και παράλληλα «λογικός», έπηρεασμένος από ένα πνεύμα επιστημονισμού και θετικισμού που συχνά τον έπηρέαζε, ρητορικός αλλά και απαλόφωνος και υποβλητικός λυρικός τραγουδιστής, συνθέτοντας ποιήματα με τους πιό απαλούς και χαμηλούς και ψιθυριστούς ακόμα τόνους, έγκεφαλικός κάποτε αλλά και αυθόρμητος, με την πιό πηγαία και αισιόδοξη και παρορμητική έμπνευση. Έκλεισε μέσα στην ποίησή του τὰ πιό αντίθετα στοιχεία του κόσμου των ιδεών και της ζωής, και τὸ «έγώ» και τὸ «έκεινο», και τὸ υποκείμενο και τὸ αντικείμενο, και την πίστη και τὴ γνώση, την έλπίδα αλλά και τὴν ἀπελπισία (τὴν έλπίδα για τὸ μέλλον και τὴν προκοπή τοῦ έθνους του, αλλά και τὴν έλπίδα ὡς ἀτομική ψυχική κατάσταση προσδοκίας ἑνὸς καλύτερου και ἀνώτερου κόσμου), τὸ πλῆθος μὰ και τὴν ἀσκητική μόνωση, τὴν «πολιτεία» αλλά και τὴ «μοναξιά», τὸν έρωτα αλλά και τὴν ἀμαρτία στὴ βαθύτερη ὑπαρξιακή της διάσταση, παράλληλα με μιὰ έντονη θρησκευτική μεταμέλεια και συντριβή, τὴν ἡδονή αλλά και τὴν ὀδύνη, τὴν ιδέα και τὴν πραγματικότητα, τὴ χαρὰ και τὴ θλίψη, τὴν ὁμορφιά και τὴν ἀσκήμια, τὸν Ἑλληνισμό αλλά και τὸ Χριστιανισμό στὴν πιό αυθεντική έκφρασή του, ὅπως εἶναι ἡ Ὁρθοδοξία, τὴν Ἑλλάδα, αλλά και τὴν Εὐρώπη και τὴν Οἰκουμένη ὁλόκληρη.

Ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε μιὰ πολλαπλὴ ψυχή, μιὰ καθολικὴ συνείδηση, γι' αὐτὸ και μέσα στὴν ποίησή του, οὐσιαστικά μέσα ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις, ἀντικαθρεφτίζεται στὸ βάθος ἢ ἐπὶ τόσους αἰῶνες προσπάθεια τοῦ έθνους νὰ συναρᾶσει και νὰ συνθέσει, σὲ ἕνα ἄρμονικό σύνολο, σὲ μιὰν ἀδιάσπαστην ένότητα, τὸν Ἀρχαῖο κόσμο και τὸ Χριστιανισμό. Καί γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὁ Παλαμᾶς αἰστάνθηκε τὸν ἑαυτό του ικανὸ νὰ μιλήσει για ὅλους και για ὅλα, καθὼς ὀρημητικά σωρεῦνταν και ἔβρισκαν ἀπήχηση μέσα στὴν ψυχή του οἱ ιδέες, τὰ πρόσωπα και τὰ πράγματα, ἡ σοφία και τὸ πάθος κι ὁ πόθος του ἀκόμα νὰ ζήσει έντο-

να, ἔστω με τὸν τρόπο τὸ δικό του, κι αὐτὴν ἀκόμα τὴν «ἀσάλευτη ζωή» του, καθὼς ξεχείλιζε μέσα του ἡ ἀκόρεστη πνευματικὴ του δίψα, ἡ καλλιεργημένη εὐαισθησία του και ἡ εὐθύνη του ὡς πνευματικὸ δημιουργοῦ, μέσα στὸ κλίμα ἑνὸς συνεχῶς καλλιεργούμενου αλλά και διαρκῶς ἀνανεούμενου, ὄχι ἀπὸ μανιέρα, αλλά ἀπὸ ὑπαρξιακὴ θὰ λέγαμε ἀνάγκη, παμποιητισμοῦ.

Καιρὸς ὅμως εἶναι νὰ δοῦμε τὴν ψυχή τοῦ ποιητῆ γυμνὴ και ἀφτιασίδωτη, ἀμάλαγη και ἀπροσποίητη, μέσα σὲ ὅλη τὴ γνησιότητά της, μέσα σὲ ὅλη τὴν ἀγνότητα και τὴν εἰλικρινεία της. Γιατὶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁ Παλαμᾶς με τὴν ποίησή του, ὅταν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν τύρβη τῆς πολυθρόουης πολιτείας και δυθίζεται στῆς ψυχῆς του τὴ μοναξιά, ὅταν τὸν ἔχει κουράσει τὸ «έκεινο» δηλαδή ἡ θεώρηση τοῦ στεγνοῦ και στυγνοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου και ἀποζητᾶ σὰν καταφύγιο τὸ «έγώ» τοῦ υποκειμενικοῦ κόσμου του και δυθίζεται στὴν αὐτοεξέταση και στὴν ένδοσκόπησή του, τότε εἶναι ποῦ ἐκφράζεται γνησιότερα και ἂν θέλετε καθολικότερα και ἀκόμα με λεπτότερους και ἀπαλότερους λυρικούς τόνους.

Τὸ εἰσώτερο ἐγὼ τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἕνα ἀληθινὸ σύμπαν, εἶναι ἕνας κόσμος ὁλόκληρος, μιὰ θάλασσα τρικυμισμένη, ποῦ ὅταν ξεχυθεῖ στὴν ἐπιφάνεια ὡς πνευματικὴ και καλλιτεχνικὴ δημιουργία, παρουσιάζει τὴ ζωὴ στὶς χίλιες δυὸ καθημερινὲς ἐκφάνσεις της και στοὺς πολυποικίλους προβληματισμούς της. Πόσο ὠραία μᾶς δίνει ὁ Παλαμᾶς τούτη τὴν ἀλήθεια ὅταν τονίζει: «Ὁ ποιητῆς, εἴτε μᾶς τραγουδεῖ τὰ ταξίδια τοῦ Ὀδυσσεά, εἴτε τὴ λάμψη τῆς Βεατρίκης, εἴτε τὸν Καραϊσκάκη, εἴτε τὶς Σειρῆνες, εἴτε τὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς, εἴτε τὰ δάσανα τῆς καρδιάς του, μιὰ ζωὴ μᾶς παρρασταίνει. Κόσμος εἶναι και τὸ ἀσάλευτο και τὸ ταπεινὸ ἐγὼ μας, ποῦ ζεῖ πολλὲς φορές πιὸ τρικυμιστὸ και πιὸ τρανὸ ἀπὸ πέ-

λαγα κι από τῶν πιό πολυτάραχων καὶ κομοδοξαστων τὶς τύχες».

Ὁ Παλαμᾶς, ὑπῆρξε, λοιπόν, ἀναμφισβήτητα μιὰ καθολικὴ συνείδηση καὶ γιὰ τοῦτο πολὺ σύντομα διαμορφώθηκε σὲ μιὰ πολλαπλὴ ψυχὴ. Γράφει κάπου ἐξομολογούμενος καὶ ἐνδοσκοπούμενος: «Ἐχω συνείδηση πῶς ἓνας δὲν εἶμαι, εἶμαι ὄχι μὲ τό, ἀλλὰ μὲ τὰ ἐγώ μου». Αὐτὸς ὁ διχασμός, αὐτὸς ὁ δυαδισμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ Παλαμᾶ, καθὼς ἀντιπαλεῖται μέσα του ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα, ἡ σάρκα καὶ ὁ πόθος τῆς λύτρωσης, ἐκφράζεται κατὰ τὸν πιό συγκλονιστικὸ τρόπο στὸ ἐξοχο ποίημά του «Ὕμνος τῆς διπλῆς ψυχῆς»:

*Ἡ σάρκα ἂν εἶναι τ' ἄστρο κι ὁ μαγνήτης
ἡ σάρκα φέρνει μπόρες καὶ σεισμούς
εἶσαι τῆς Θηβαΐδας ὁ ἐρημίτης
καὶ παραδέρνεις μὲ τοὺς πειρασμούς.*

*Λατρεύεις τὴ τυφλὴ θεὰ τὴ Σάρκα
εἶναι γιὰ σένα ὁ κόσμος ἓνα Οὐρὶ
καὶ πᾶς νὰ κολληθεῖς, πυρφόρα βάρκα
καὶ πᾶς νὰ λιώσεις, ἄλιωτο κεφί.*

*Τὴ Σάρκα προσκυνᾷς τὴν κυβερνήτρα
ποῦ τὰ πρόσκαιρα ἀχάλαστη κρατεῖ,
ληστής, ὄλο σὲ δένει κι ὄλο λύτρα
τοῦ δίνει, κι ὄλο βρῖσκεσαι δετή.*

*Ὡ κολασμένη ὁρμή, ποῦ βαθιὰ σπέρνει
τὴν παραζάλη καὶ τὴν ταραχὴ,
κι ὄλο μέσ' στὰ βαλτόνερα μὲ γέρνεις,
ἡ δική μου δὲν εἶσ' ἐσὺ ψυχῆ;*

Καὶ παρακάτω, στὸ ἴδιο ποίημα, ὁ Παλαμᾶς ὕστερα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δραματικούς στίχους του, ποῦ θὰ τοὺς ἔγραφε κι ἓνας καθαρὰ χριστιανὸς ποιητής, σὲ ὥρες συνειδησιακῆς κρίσης καὶ ἐνδοσκόπησης, στρεφόμενος πρὸς τὴν ψυχὴ του, τραγουδᾷ σὲ τόνο ἐξομολογητικό:

*Κι ἔλειπα Ἐσὺ ποῦ δὲν τῆς μοιάζεις, ἡ
ἄλλη
ταξιδεύτρα σὲ κόσμους γαλανούς,*

*ἐσὺ μὲ τ' ἀνιστόρητα τὰ κάλλη,
ποῦ εἶσαι ὄλη προσευχὴ κι ὄλη ἓνας
νοῦς.*

*Ὡ θεία ὁρμὴ ποῦ μέσα μου σὲ νιώθω
μακριὰ ἀπ' τῶν κοσμικῶν τὴν ταραχὴ
σὰν τετράψηλο κάτι, ἔξω ἀπ' τὸν πόθο,
ἡ δική μου δὲν εἶσ' ἐσὺ ψυχῆ;*

*Κι ἐσὺ καθάριο τῆς Ἐδέμ ἀέρι
κι ἐσὺ πνοὴ τῆς ἁμαρτίας θολή,
δὲν εἶστε, μεγαλόφτερο τὸ ταῖρι
ποῦ κλουδὶ τὸ κορμί μου σφιχτοκλεῖ;*

Ἐκφράζοντας αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ δυαδισμό του ὁ Παλαμᾶς, μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ βάθος καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ψυχῆς του, μὲ τὶς ἀντιτιθέμενες πολλὲς φορὲς πεποιθήσεις του καὶ τὴν ἐπιθυμία του νὰ προσεγγίσει τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα μέσα ἀπὸ τὴ «συνάρθρωση τῶν ἀντιθέσεων» τοῦ γνωστοῦ ἀποσπάματος τοῦ Ἡράκλειτου, ποῦ τόσο τὸν θαύμαζε καὶ τὸν ἀγαποῦσε:

*Φέрте με πρῶτα στὸν Ἐφέσιο τὸ μεγάλο
μπροστά του ὄλα σαλεύουν κι ὄλα εἶναι
φωτιά,*

τραγουδᾷ σ' ἓνα ποίημά του στὰ «Δεκατετράστιχα», καὶ ἀλλοῦ στοὺς «Πεζοὺς ρυθμούς» του θὰ σημειώσῃ: «Ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ξεχωρίζει μὲ τὴ βαριά, τὴν ἀταίριαστη, τὴ μεγαλόπρεπη ὄψη τοὺς ὁ θαθύγνωμος Ἡράκλειτος. Ἡ νέα σκέψη, κάθε φορὰ, ποῦ μιλά γιὰ κείνον, τοῦ προσφέρει τὸ φόρο τοῦ θαυμασμοῦ τῆς».

Μέσα ἀπὸ τοῦτες τὶς ἀντιθέσεις, τοῦ εἰσηγητῆ τῆς διαλεκτικῆς θεώρησης τῆς πραγματικότητος, τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Ἐφέσου, καὶ σύμφωνα μὲ ἓναν στοχασμό του, ὁ ἄνθρωπος βρῖσκει τὴν ἐνότητά του: «Συνάψεις ὄλα καὶ οὐχ' ὄλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶδον διαδον καὶ ἐκ πάντων ἓνα καὶ ἐξ ἑνός πάντα», ποῦ σημαίνει, σὲ μιὰν ἀπόδοση στὴ νεοελληνική μας γλῶσσα τὰ ἀκόλουθα: «Οἱ ἐνωτικὲς συνεπαφὲς εἶναι ὀλότητες καὶ μὴ ὀλότητες,

είναι κάτι πού έχει ένιαία και αντίθετη κινήτικη κατεύθυνση, αρμονική και συγχρόνως δυσαρμονική προσαρμογή, μιὰ ενότητα πού απαρτίζεται από τὰ πάντα, και μιὰ παντοειδής ποικιλία, πού ή πηγή της βρίσκεται στην ενότητα».

Ὁ συνηθισμένος άνθρωπος, ὁ ἄμοιρος φιλοσοφίας, βλέπει τή φυσική και πνευματική πραγματικότητα ὡς ἓνα ἀλληλοδιαμαχόμενο σύνολο ἀντιθέσεων. Βλέπει ἀκόμα, μέσα σ' αὐτές τις ἀντιθέσεις, ἓναν διχασμό και μιὰ διάσπαση τῆς ψυχῆς. Κι ἐντούτοις ὁ Ἡράκλειτος με τοὺς ἀφοριστικούς, σὰ χρησμούς τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, στοχασμούς του, μᾶς κάνει νὰ νιώθουμε βαθιά ὅτι πίσω ἀπό τις φαινομενικά ἀντιμαχόμενες αὐτές ἀντιθέσεις, κυριαρχεῖ ἀπόλυτη ἐνότητα και ἀρμονία, πού ἀποτελοῦν τή σύμπτωση τῶν ἀντιθέσεων, μιὰ ἀντίληψη πού ἀποτελέσει θεμελιακό δόγμα τοῦ μεσαιωνικοῦ και τοῦ νεότερου μυστικισμοῦ. Καί ή συγκεκριμένη ἐκπροσώπηση τῆς ἐνότητος αὐτῆς τῶν ἀντιθέσεων, σύμφωνα με τοὺς στοχασμούς τοῦ Ἡράκλειτου, εἶναι ὁ Θεός.

Σ' ἓναν ἄλλον, κείριο στοχασμό του, ὁ Ἡράκλειτος παρατηρεῖ: «Δὲν κατανοοῦν οἱ πολλοὶ πῶς ἐκεῖνο πού βρῖσκεται σὲ διάσταση πρὸς τὸν ἑαυτό του, ταυτόχρονα παρουσιάζει και συνδιαλλαγή τῶν ἀντίθετων αὐτῶν τάσεων. Κάθε συνάρθρωση τῶν ἀντιθέσεων ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀντιτιθέμενες ἐντάσεις, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει με τὸ τόξο και τή λύρα». Καί κάπου ἄλλοῦ ὁ Ἡράκλειτος, πού ἦταν βαθύτατα θρησκευτική φύση, διατυπώνει τὸν ἀκόλουθο ἀφορισμό: «Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ θεϊκὰ πράγματα, ἐξαιτίας τῆς ἀπιστίας μας, μᾶς διαφεύγουν και γι' αὐτὸ δὲν γίνονται προσιτὰ στη γνώση μας».

Πάνω στὸ διχασμό τοῦ Παλαμᾶ θὰ σταθεῖ διεισδυτικότερα ὁ καθηγητῆς τῆς δυζαντινῆς φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Β. Ν. Τατάκης, σὲ ἓνα ἐξαιρετο μελέτημά του με τὸν τίτλο «Στοχασμοὶ γύρω στη Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ». Ὁ

Τατάκης θὰ σταθεῖ ἀποφασιστικά πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ και θὰ τονίσει ὅτι «τοῦτο βγαίνει ἀπὸ μιὰ ψυχῆ πού χειρίζεται ἄξια και συνθέτει δημιουργικά τις δύο μεγάλες κληρονομίες πού προεκτείνει, τὴν Ἑλλάδα και τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα» και ὅτι, τὸ ἔργο του αὐτό, ἐκφράζει τὴν προσπάθειά του «νὰ πιάσει τὸ ἄπιαστο, νὰ πει τὸ ἀνείπωτο, ὡς τέκνο τοῦ Θεοῦ νὰ ὁμοιωθεῖ πρὸς τὸν Πατέρα του, νὰ φτάσει τὸ Θεό». Παράλληλα ὅμως ὁ ποιητῆς, διότι ἀκριβῶς ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα του στὸν οὐρανό, συναισθάνεται τὸ πόσο εἶναι ἀδύνατος, ἐκφράζοντας ἔτσι και διερμηνεύοντας «τὴ μεταφυσική ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου, πού βλέπει ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει, με τρόπο ἀκέραιο, τὴ φύση πού τοῦ δόθηκε». Καί με τὸ διχασμό του ὁ Παλαμᾶς «ὁ λάτρης αὐτὸς τῆς ἐπιστήμης, συνεχίζει ὁ Τατάκης, μᾶς ἀποκαλύπτεται με μυστικὸ βάθος. Ὁ διχασμὸς εἶναι ἡ ἀσίγαστη φωνή πού τὸν προβάλλει στὸν ἑαυτό του ἐγκόσμιο, παγανό, ἀμαρτωλό, ἀνήμπορο, γιατί τὸ ἐσώτερο ὄμμα του βλέπει πάντα κάπου ψηλότερα».

Ἔτσι ἡ πνευματική δοκιμασία τοῦ Κωστή Παλαμᾶ, με τὸ διχασμό του και με τὰ τόσο ἀνθρώπινα δρματικά ποιητικά ξεσπάσματα τῆς μεταφυσικῆς ἀγωνίας του, εἶναι πολύτιμη γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ καιροῦ μας, γιὰ τὸν συνεπῆ και συνετὸ ἄνθρωπο πού ζεῖ και ἀναπνέει στίς μέρες μας και βλέπει ὅτι ὁ ποιητῆς του εἶναι παρὼν και αὐτὸς και βρῖσκεται ἀνάμεσά μας στη ζωῆ μας τῆς κάθε μέρας, με τοὺς καθημούς του και με τις ἀγωνίες του.

Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ διάθεση ἐκφράζουν οἱ ἀκόλουθοι ἐξοχοὶ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ γραμμένοι τὸ 1884 πού ἀποτελοῦν, σίγουρα, μιὰ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι του βγαλμένη προσευχή:

*Ἄγία Πίστη τῶν πατέρων μου ἔλα
και γιόμισέ μου τὴν καρδιά
και γλυκολάλαε μέσα μου και γέλα
σὺν τὰ πασίχαρα παιδιά.*

*Και ξέπλυνέ μου μέσα σέ 'Ιορδάνη
τὰ κρίματα και μιὰ φορά
κάμε και πρὸς ἐμένανε ὅ,τι κάνει
ἢ μυστική περιστέρα.*

*Και νεύρωσέ μου τὴν ψυχὴ και μάθε
κι ἐμέ νὰ θέλω, νὰ μπορῶ,
και διῶξε ἀπ' τὴ δική μου γνώμη κάθε
δειλίασμα ἀνάμελο κρυερό.*

Κάθε σοφία και γνώση αὐτοῦ τοῦ κόσμου

*ποὺ φέρνει ζάλη περισσὴ
ἀντὶ νὰ ρίχνει λάδι ἀγνό στο φῶς μου,
κάμε ἢ ψυχὴ μου νὰ μισεῖ.*

Τοὺς ἴδιους, περίπου, ποιητικούς στοχασμούς του ὁ Παλαμᾶς τοὺς ἐκφράζει σαφέστερα και εὐκρινέστερα και στο θαυμάσιο ποίημά του «Τὸ κελλί», στὴν ποιητικὴ του συλλογὴ «Τὰ παράκαιρα». Σ' αὐτὸ τὸ ποίημα του ὁ Παλαμᾶς ἀπευθύνεται στὰ βιβλία, ποὺ τόσο (τὰ περισσότερα τουλάχιστον) τὸν ἔθρεψαν μὲ τὴ «σοφία και τὴ γνώση αὐτοῦ τοῦ κόσμου» ἐνῶ παράλληλα τὸν ἐμπόδιζαν νὰ ἔρθει σὲ στενὴ ἐπαφὴ και νὰ χαρεῖ τὴ φύση, ποὺ εἶναι «ὀλάκερη ζωὴ και ὀλάκερη σοφία», σύμφωνα μ' ἕναν ἄλλο στίχο του. Ἄλλὰ μὲ τούτους τοὺς λυρικότατους, μὰ και τόσο σημαντικούς, γιὰ τὶς μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις του, στίχους ἀπὸ τὸ «κελλί» του, ἐκτιμοῦμε ἀκόμη περισσότερο τὴ διασπίστωση τοῦ Παλαμᾶ:

Βιβλία, φυλλάδες, φύλλα σπαρτά, πασπατευτά

θρασὰ ἀπὸ τὸ μολύβι, παντοῦ σημαδευτά...

.....
*Ὅλο σὲ σᾶς γερμένος κι ὄλο ἄσοφος
σοφός,
ἀπ' τὰ δικά σας ἄστρα, δὲν ξέρω ἂν
παίρνω φῶς
κι ἂν κάνω πὼς ἀκούω, συχνὰ εἶμαι σάν
κουφός.
Κλειστά σ' ἐσᾶς τὰ μάτια, γυρεύουν
ἄλλο φῶς...*

Εἶναι τὸ φῶς τῆς γνώσης, ποὺ φωτίζει μιὰ ὀλόκληρη ζωὴ τὸν ποιητὴ, μιᾶς γνώσης ὅμως ποὺ δὲ στάθηκε ἱκανὴ νὰ θρέψει τὴν ψυχὴ του. Καὶ γι' αὐτὸ ὁμολογεῖ ὅτι, σκυμμένος ἀδιάκοπα πάνω στὰ καινούργια κι ἀξάκριστα ἀκόμα βιβλία ποὺ ἐπρόκειτο σὲ λίγο νὰ τὰ καταβροχθίσει, παρέμεινε ἕνας «ἄσοφος σοφός», γιατί, καθὼς θὰ παραδεχτεῖ μέσα του εὐθὺς ἀμέσως, «ἀπ' τὰ δικά σας ἄστρα δὲν ξέρω ἂν παίρνω φῶς», ἀφοῦ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του «ποὺ γυρεύουν ἄλλο φῶς» παρέμειναν οὐσιαστικὰ κλειστά κι ἀφώτιστα.

Καὶ σὲ ἕνα ἄλλο ποίημά του στοὺς «Βωμούς» του, ἀποκαλεῖ τοὺς σοφοὺς «πολύξερους» και «θολωμένους», ἀπὸ βιβλία ποὺ γράφονται «τοῦ κάκου», κι ἐκφράζει τὴν ἀπορία του και τὸ παράπονό του ποὺ δὲ μπόρεσε, και μ' ὅλη τὴν κοσμικὴ σοφία και τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, ποὺ τόσο ἐπίμονα τὰ εἶχε προσεγγίσει, νὰ τὸν φωτίσουν, ὅλα αὐτά, κατὰ βάθος και νὰ γαληνέψουν τὴν ψυχὴ του. Γιατὶ ἡ γνώση, ἡ σκέψη καλλίτερα, συλλαμβάνει τὰ ἐπιμέρους, δὲ μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸ ὅλον. Τὸ ὅλον τὸ συλλαμβάνει μονάχα ἡ διαίσθηση και τὸ συγκεκριμενοποιεῖ ἡ πίστη. Γι' αὐτὸ δέεται ὁ ποιητὴς ἢ ψυχὴ του νὰ τὴν μισεῖ τὴ σοφία τούτη και τὴ γνώση, ποὺ τὸν παραπλανοῦν και τὸν σκοτίζουν. Καὶ συγκρίνει τὴν ἀνθρώπινη γνώση μὲ τὴ γαλήνη ποὺ σκορπᾶ, μέσα στὴν ψυχὴ και τοῦ πιὸ ἀπλοῦ ἀνθρώπου, ἕνα ταπεινὸ σήμαντρο:

*Ἦθ θολωμένε, ἀπὸ βιβλία ποὺ γράφονται
τοῦ κάκου.*

*Κάθε φορὰ τὸ σήμαντρο τοῦ ἔσπερινου
ἢ τοῦ ὄρθρου*

*ποὺ προσκαλεῖ στὴν ἐκκλησιὰ και ποὺ
τὸ μονοπάτι*

στρώνει πρὸς τῆς παράκλησης τὸ μυστικό παλάτι,

*κάθε φορὰ τὸ σήμαντρο τοῦ ἔσπερινου
ἢ τοῦ ὄρθρου*

*ποὺ σπρώχνει μιὰ φτωχὴ ψυχὴ νὰ κάμη
τὸ σταυρὸ τῆς,*

τὸ κίνημα τὸ ἀθέλητο κι ἀπ' τὴν καρδιά

βγαλμένο,

πιό πολύ αξίζει, πιό σοφό τὸ σταυροκόπημά της

κι ἀπ' ὅλους τῶν πολύξερων τοὺς νόμους καὶ τοὺς δρόμους.

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ψυχικὴ στάση τοῦ δυαδισμοῦ τοῦ Παλαμᾶ, μᾶς μεταφέρει καὶ κάπου ἄλλου. Στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Μάρκου ὑπάρχει τὸ περιστατικὸ τοῦ δύστυχου πατέρα ποὺ τὸ παιδί του εἶχε μέσα του «πνεῦμα ἄλαλον» ποὺ τὸ ἔκανε νὰ βγάζει ἀφροὺς ἀπὸ τὸ στόμα του, νὰ τρίζει τὰ δόντια του καὶ νὰ λέφτει κάτω ἀναίσθητο. Ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ νὰ τὸ θεραπεύσει. Ἐκεῖνος τότε τὸν ρώτησε ἂν πιστεύει ὅτι εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ κάνει. Καὶ ὁ πατέρας τοῦ νεαροῦ δαμονιζόμενου, μὲ δάκρυα στὰ μάτια, ἀναφώνησε μὲ ὄλη του τὴν εὐκρίνεια: «Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ», καὶ τὸ ἄρρωστο παιδί θεραπευτήκε. Αὐτὸ τὸ «πιστεύω Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ», ποὺ τὸ δέχεται καὶ αὐτὸ ὁ Θεὸς ὡς μυστικὴ προσευχὴ καὶ ὡς μιὰ ἐξ ἐγκάτων εὐκρινῆ ἰκεσία, νιώθουμε νὰ ἀναδύεται καὶ μέσα ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς ψυχῆς τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ἡ ποίησή του, ποὺ σὲ ἓνα σημαντικό μέρος της τὸ ἐκφράζει, ἀποτελεῖ, καὶ μάλιστα σὲ τούτους τοὺς καιροὺς τῆς ἀμφισβήτησης καὶ τῆς ἀπιστίας, μιὰ καθαρὰ ἀνθρώπινη καὶ ἀληθινὰ συγκλονιστικὴ μαρτυρία.

Τὰ δοκίμια καὶ τὰ μελετήματα καὶ τὰ ἄλλα κριτικὰ κείμενα τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ σχολιάζουν καὶ ὑπομνηματίζουν τὴν ποίησή του, εἶναι ἀποκαλυπτικὰ τῶν τάσεων καὶ τῶν ψυχικῶν παρορμήσεων του. Σὲ κάποια σελίδα, στὸ δεύτερο μέρος τῆς ποιητικῆς του, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Οἱ Τρεῖς Λυρισμοί», ὁ Παλαμᾶς αὐτοχαρακτηρίζοντας τὴν ποίησή του, σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Καλὰ παρατηρημένο. Τὰ τρία διακριτικὰ στοιχεῖα, ποὺ μέσα του κρατεῖ ὁ ἄνθρωπος: Τὸ ἀτομικὸ, ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὸ καιρικὸ, ποὺ τὸν ἀνταμώνει μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τὸ γενικὸ ποὺ τὸν

προσεγγίζει μὲ τὴν ὄλην ἀνθρωπότητα». Καὶ συνεχίζει πιό κάτω: «Καὶ τὸ τραγοῦδι μου ὑποτακτικὸ στὴν Ἁγία Τριάδα τοῦ νόμου. Εἶναι ἡ σύνθεση τοῦ καιρικοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ, τοῦ γενικοῦ. Ἡ ἀράδα - ἀράδα τὸ φανέρωμα, πότε τούτου, πότε ἐκείνου τοῦ στοιχείου. Τὸ τραγοῦδι μου ὕμνος ἢ θρηνησμός ἢ ρεμβασμός, ἐξομολόγησις ἢ κήρυγμα, μπροστὰ σὲ καθιερωμένα, τρόπον τινα, πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀπὸ αἰσθήματα καὶ ἀπὸ προβλήματα, ποὺ ὅλο καὶ χορεύουν κύκλους χοροὺς μέσα στὸ στίχο μου! Ἄλλοτε ἀκούγονται σὰ μονόλογοι κάτου ἀπὸ τ' ἀστέρια, καὶ ἄλλοτε σὰ λόγοι πρὸς πλῆθη. Προσευχὴς ἢ διδαχὴς. Καὶ τὰ δύο μαζί. Ὁ λυρισμὸς τοῦ ἐμεῖς, τοῦ ἐγώ, τῶν ὄλων. Ἡ τριπλὴ τῆς Ποιητικῆς μου ὑπόστασις».

Τὸ «ἐμεῖς», δηλαδὴ τὸ καιρικὸ στοιχεῖο, ποὺ τὸν ἐνώνει, τὸν προσεγγίζει καὶ τὸν δένει σφιχτὰ μὲ τὸ λαὸ καὶ τὸ ἔθνος, τὸ ἐξέφρασε ὁ Παλαμᾶς ἔντονα, σὲ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ποιήματά του, ὅπου ἐμφανίζεται συνειδητὰ ποιητῆς «τοῦ καιροῦ του καὶ τοῦ γένους του», γιὰ νὰ ἐνθουσιάσει, νὰ ἐνθαρρύνει, νὰ ἐμπνεύσει ἰδανικά, νὰ καυτηριάσει καὶ νὰ προφητεῦσει «τὸ ἀνέβασμα σὲ ὕψη οὐρανοφόρα», νὰ ξυπνήσει ἱστορικὲς μνήμες, νὰ παροτρύνει τὸ Γένος γιὰ δράσις καὶ ἐνέργεια.

Τὸ παλαμικὸ ἔργο, ὅμως, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς αὐτοαναλύμενος ἐπισήμανε, ἐκφράζει καὶ τὸ «λυρισμὸ τῶν ὄλων», δηλαδὴ τὸ γενικὸ στοιχεῖο ποὺ τὸν προσεγγίζει καὶ τὸν δένει καὶ μὲ ὄλη τὴν ἀνθρωπότητα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο τοῦ λυρισμοῦ τοῦ Παλαμᾶ, εἶναι ποὺ προσδίνει στὴν ποίησή του, μὲ ὀρισμένες, φυσικά, ποιητικὲς δημιουργίες του, τὴν οἰκουμενικὴ του διάστασις.

Τὸ λυρισμὸ τοῦ «ἐγώ» του, τὴν ψυχὴ του, τοὺς πόνους του, τὶς ἀγωνίες του καὶ τοὺς καημοὺς του, τοὺς ἐξέφρασε ὁ ποιητῆς μὲ διάφορα ποιήματά του, ἐγκατασπαρμένα μέσα σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ποιητικὲς του συλλογὲς καὶ συνθέσεις, καὶ μάλιστα μὲ στίχους ἀπλοῦς, συγκινημένους καὶ

υποβλητικούς, πολλές φορές μελωδικούς, για να διαψεύσει τους άρνητές του και αποδείξει, ότι είχε τη δυνατότητα, όταν το καλούσε ή έσωτερική του παρόρμηση και το ποιητικό κλίμα της κάθε συγκεκριμένης στιγμής, να σταθεί, συγκρατημένος και λιτός και απαλόφωνος στην έκφρασή του, μακριά από κάθε διάθεση περισσολογίας και ρητορισμού.

Έδω άκριθώς, στο «λυρισμό του έγώ» του ποιητή, είναι που ο Παλαμάς εκφράζει, μέσον του έαυτού του, τον καθημερινόν άνθρωπο, τις έγνιες του και τους καθημούς του, τις χαρές και τις λύπες του, τα προσωπικά όράματά του. Έτσι ο Παλαμάς, με πολλά ποιήματά του, με τα όποια εκφράζει τούτη την τόσο ανθρώπινη πλευρά της ποιητικής δημιουργίας του, στάθηκε κοντά στο λαό μας, κοντά στην ψυχή του, κοντά στην πίστη του, κοντά στα συναισθήματά του, και έδω είναι που συνταυτίστηκε ως ένας απλός άνθρωπος με τη λαϊκή μας παράδοση και με τη λαϊκή ψυχή.

Ο Παλαμάς πολύ συχνά προβληματίζεται πάνω στις καθημερινές συνθήκες του βίου, πάνω στα ιδανικά της καθημερινής ζωής κι αναρωτιέται αν μπορεί ο άνθρωπος, μέσα στις τόσες αντιξοότητες και τους κατατρεγμούς και τους πόνους της ζωής, να γνωρίσει την ευτυχία. Η απάντησή του είναι αισιόδοξα καταφατική. Στο ποίημα του «Το χέρι», άναζητᾶ αυτόν που θα του δείξει «που κρύβεται ή ευτυχία» όπως κάποτε «το Άστρο στους Μάγους έδειξε το δρόμο του Μεσσία» και την απάντηση θα τη δώσει στα άμέσως επόμενα τρία ποιήματά του από τα «Μάτια της ψυχής μου» με τους τίτλους «*Η Ευτυχία*», «*Προσευχή*» και το «*Δαχτυλίδι του άραβῶνα*». Παραθέτουμε εύθως άμέσως τα τρία αυτά ποιήματα στα σημαντικότερα τετραστικά τους.

Η ΕΥΤΥΧΙΑ

*Καθόμαστε σάν πάντα οί δύο
βράδι στο σπίτι άντικρινά της*

*έγώ γυρμένος στο βιβλίο,
σκυμμένη εκείνη στη δουλειά της.*

*Και τό βιβλίο εΐτανε σίχοι,
ψυχή από λάμψη και άρμονία
έτσι εκεί τάνοιξα στην τύχη,
και να τί διάβασα:*

«Ευτυχία»!

*Λουλούδι, σέ ποιά χώρ' άνθίζεις,
σέ ποιό γιαλό, μαργαριτάρι;
Άστέρι, ποιές μεριές φωτίζεις
και ποιές καρδιές, ούράνια χάρη;*

*Που, Χερουβείμ, φτερά διπλώνεις;
Νεράϊδα, που δροσολογείσαι;
Εΐσαι διαμάντι και δέ λυώνεις
ή καταχνιά εΐσαι και σκορπιέσαι;*

*Άδης, παράδεισος σέ κρύβει;
στον κόσμο η στην έρημία,
μέσ' σέ παλάτι η σέ καλύδι,
πές μου, που βρόσκεσ', Ευτυχία;»*

*Δίχως τά μάτια άπ' τη δουλειά της
να τά σηκώση, έ δ ω ! άποκρίθη
τρεμουλιαστή με τη λαλιά της
μιά μουσική στο σπίτι έχυθη.*

*Κ' ένα καρδιόχτυπο με πιάνει,
κι άμίλητη λαχτάρα αίφνίδια,
γιατί πώς άκουσα μου έφάνη
την Ευτυχία, την ίδια.*

ΠΡΟΣΕΥΧΗ

*Άγάπη, Έσύ, χαρά της γής
και τούρανού εύλογία
που εΐσαι γλυκειά σάν τᾶστρο της αυ-
γής,
που εΐσαι μεγάλη σάν την Παναγία!*

*Έμπρός Σου γονατίζω, άγνή θεά,
και Σου φιλώ τό διαμαντένιο χέρι
λυπήσου μας που ζοῦμε μακριά,
κάμε μιά μέρα να γενοῦμε ταΐρι.*

Ἐμπρός Σου γιά κερὶ μου λυώνει ὁ νοῦς,
μου καίγει ἡ καρδιά μου γιά λιθάνι·
ἀπ' τοὺς ἀνθούς Σου τοὺς παντοτεινοὺς
πλέξε γιά μᾶς τοῦ γάμου τὸ στεφάνι

Κ' ἐμεῖς θὰ ζοῦμε δοῦλοι Σου πιστοί,
καὶ τὸ μικρό, τὸ φτωχικό μας σπίτι
θὰ εἶν' ἐκκλησιὰ τρανὴ καὶ ξακουστὴ
πού τὴ δική Σου δόξα θὰ κηρύττει!

Ἄλλ' ἂν γράφτηκε ἀκόμα γιά πολὺ,
ὦ χωρισμοὶ καὶ λίκρες νὰ μᾶς τρώτε,
Ἀγάπη μεγαλόχαρη, καλὴ,
μὴ μᾶς ξεχνᾷς λυπήσου μας καὶ τότε.

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΑΡΡΑΒΩΝΑ

Ἄρραβωνίζομαι· στὸ χέρι
χρυσὸ μου δάξουν δαχτυλίδι,
δὲν εἶμαι μόνος, ἤρφα ταῖρι,
σύντροφο θάχω στὸ ταξίδι.

Εἶχα φτερά· μ' αὐτὰ πετοῦσα
στάστέρια ἀπάνου, στάνθη χάμου,
μιὰ κόρη, μιὰ μαυροματοῦσα,
μ' ἐκεῖνο δένει τὰ φτερά μου.

Κ' ἐκεῖ πού παίρνει καὶ τὰ δένει
καὶ με κυττάζει ντροπαλὴ
καὶ μου γελᾷ χαριτωμένη,
μὲ τέτοια γλῶσσα μου μιλεῖ:

.....
Γλυκεῖα φωλιὰ πού δὲν τὴ φτάνει
τοῦ κόσμου ἡ ζάλη κ' ἡ βοή.
Μέσα σ' αὐτὴ βρῖσκει λιμάνι
καὶ ἡ θαλασσόδαρτη ζωή.

Ποιὰ εἶν' ἡ ζωή; Μὴν εἶναι ἡ πλάση,
Μὴν εἶναι τούρανοῦ τὰ πλάτια,
τὰ πέλαγα, οἱ στεριές, τὰ δάση,
κ' οἱ ἀρχοντιές καὶ τὰ παλάτια;

Μὴν εἶναι ἡ λύσσα τοῦ πολέμου,
ὁ πλοῦτος μὲ τὰ χρήματά του,
ἡ δόξα, ἡ φήμη; Ποῦ, καλέ μου,
πού βρῖσκεται ἡ ζωὴ ἐδῶ κάτω;

Ποῦ; κι ὡς τὰ τώρα κι ἀπὸ πρῶτα
καὶ στῶν αἰῶνων τοὺς αἰῶνας
ὄλ' ἡ ζωὴ -ἐμένα ρῶτα-
εἶναι ὁ μικρὸς περιστρεφάνας.

Κι ὅποιος τὴν ταπεινὴ του χάρη
γιά τὰ μεγάλα τὴν ξεχάση,
ὅταν ἡ κούραση τὸν πάρη,
πού θάβρη γιά νὰ ξεποστάση;

Ποῦ θάβρη; πουθενά! καὶ ξένη
θὰ ἰδῆ τριγύρω του τὴ χτίση,
καὶ μιὰ κατάρα ἀπελλιμένη
στὴν ψεύτρα τὴ ζωὴ θάφήση.

Τῆς γῆς τὰ μεγαλεῖα τὰ εἶδα,
τὴ δίψα ἀνάδουν φλογερή,
τὴ σβύνει ἀγάπης μιὰ ρανίδα...
καλότυχος πού θὰ τὴ βρῆ!

Ἡ εὐτυχία χαμογελᾷ
σὲ δυὸ κρυμμένα περιστέρια·
μὴ τὴ ζητᾷς πολὺ ψηλά
στὰ μυστικά καὶ ξένα ἀστέρια.

Κι ἀγάπα πιὸ πολὺ ἀπ' τὴ χάρη
τοῦ μακροσμένου ἀποσπερίτη
τὸ βραδινὸ μας τὸ λυχνάρι
πού θὰ μᾶς φέγγη μέσ' στὸ σπίτι».

Ὁ ποιητὴς δὲν διατάζει νὰ ὁμολογήσει
ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία ὅτι ἡ εὐ-
τυχία, ὡς ἀξία ζωῆς ἢ ὡς ἀποτέλεσμα βίω-
σης ἄλλων ἀξιών τῆς ζωῆς, βρῖσκεται μόνο
στὴν ἀπλὴ ἐσωτερικὴ ζωὴ, στὴν οἰκογενεια-
κὴ γαλήνη, στὴν ἀγάπη τὴ μεγαλόχαρη,
ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, πού εἶναι «χαρὰ τῆς
γῆς καὶ τ' οὐρανοῦ εὐλογία», στὸν «μικρὸ
περιστρεφάνα τοῦ σπιτιοῦ». Μ' αὐτὲς τὶς
προϋποθέσεις ὁ ποιητὴς θὰ ἀναφωνήσει
πὼς ἄκουσε κι ἀντίκρισε «τὴν Εὐτυχία τὴν
ἴδια». Τὰ ἔξοχα αὐτὰ ποιήματα δείχνουν,
ὄχι μόνο τὸν προβληματισμὸ τοῦ ποιητῆ,
πάνω σὲ θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς,
ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσιαστικότερη, τὴ μουσικό-

τερη και την πιο λιτή και απαλόφωνη ύψη του λυρισμού του. Στόν ίδιο τόνο είναι γραμμένο και τὸ ἔξοχο ποίημα τοῦ Παλαμᾶ «Ἀγάπη μου θυμᾶσαι» ποῦ τὸ παραθέτουμε κι' αὐτό:

ΑΓΑΠΗ ΜΟΥ, ΘΥΜΑΣΑΙ;...

Ἀγάπη μου, θυμᾶσαι τὴν ἡμέρα
ποῦ ἀλλάξαμε τὰ στέφανα τοῦ γάμου;
Κόσμου ἄλλου ἢ παρθενιά σου περιστέ-
ρα
προτοῦ φύγη στόν ἄλλο κόσμο πέρα,
στεροφιλιόταν μὲ τὰ ὄνειράτά μου.

Ἴδια σ' ἐνίωθα τοῦ Ἥλιου θυγατέρα,
νά σπέρνης ἄνθος νέο μέσ' στήν καρδιά
μου.

Εὐωδιές μπαλασαμῶναν τὸν ἀέρα.
Ἀγάπη μου, θυμᾶσαι τὴν ἡμέρα
ποῦ ἀλλάξαμε τὰ στέφανα τοῦ γάμου;

Τὸ φῶς ἀπὸ ἰλαρώτατον αἰθέρα
μὲ τοὺς ἰσκιους γλυκόσμιγ' ἐδῶ χάμου,
ᾧρα σὰ χαμογέλιο ἀπὸ μητέρα
στό παιδί της... Θυμᾶσαι τὴν ἡμέρα
ποῦ ἀλλάξαμε τὰ στέφανα τοῦ γάμου;

Τὸ ἀλαργινὸ θυμᾶσαι τὸ ξωκκλήσι
ποῦ ἀλλάξαμε τοῦ γάμου τὰ στεφάνια;
Ὀλόγυρά του βούιζε τὸ μελίσι,
τὸ μαρτυροῦσε ἢ μουρμουρίστρα ἢ θρού-
ση
κι ἄς τὸ κρύβαν τριγύρω τὰ πλατάνια.

Θυμᾶσαι τὸ ἱερό μας τὸ μεθύσι
στ' ἄνθια καὶ στὰ κεριά καὶ στὰ λιβά-
νια,
ποῦ μᾶς εἶχε κατάβαθα σκορπίσει

τὸ Χόρευε Ἡσαΐα; Ὡ τὸ ξωκκλήσι
ποῦ ἀλλάξαμε τοῦ γάμου τὰ στεφάνια!

Ἀργογλιστρώντας ὁ ἥλιος πρὸς τὴ δύση
τὰ φιλιὰ του μᾶς ἔστειλε τὰ οὐράνια
καὶ στάθηκε γιὰ νὰ μᾶς χαιρετίση
σὰ βγήκαμε ταιράκι ἀπ' τὸ ξωκκλήσι
ποῦ ἀλλάξαμε τοῦ γάμου τὰ στεφάνια.

Καὶ τότε, νά! Σὰ θεὸ καὶ σὰν πατέρα
τὸν Ἥλιο εἶδα μονάχα ὀλόγυρά μου...
Στὸ δικό σου δωμὸ ἀπὸ τὸν αἰθέρα,
Θεὲ καὶ πατέρα, ἐκείνη τὴν ἡμέρα
μᾶς ἀλλάξες τὰ στέφανα τοῦ γάμου!

Ἔτσι διαπιστώνουμε ὅτι ὅλες οἱ ἀξίες τῆς ζωῆς περνοῦν μέσα ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Κωστή Παλαμᾶ: Τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγάπης, ἡ ἀνθρωπιά, ἡ καλὴ πράξη, ἡ ἀπλότητα, ἡ πίστη στὸ Θεό, ἡ γενναιοδωρία, ἡ πατρίδα, ἡ ἐλπίδα, ἡ ἀγιοσύνη, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀρετὴ, τὸ χρέος, ἡ θυσία, ἡ ὁμορφία... Καὶ μάλιστα ἡ ἀνατόποθέτηση καὶ ἀναζωογόνηση τῶν ἀξιῶν, ποῦ ὁ Παλαμᾶς τις ἀποκαλεῖ καὶ «ιδανικά», δὲν ἀναφέρονται μονάχα στὴν ἀτομικὴ μας ζωὴ, ἀλλὰ ἀνάγονται καὶ στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους.

Ὁ ποιητὴς ὁμως ἐκφράζει πολὺ συχνά, μέσα στὴν ποιήσῃ του, καὶ τις ἀξίες τῆς ζωῆς ποῦ γίνονται πόθοι, καὶ πόνοι, κι ἐρωτήματα, καὶ ἐγνίες τοῦ σημερινοῦ καὶ τοῦ αὐριανοῦ ἀνθρώπου, ἀξίες ποῦ τις ἀνάγει σὲ ὑψηλὰ καθήκοντα γιὰ νὰ μᾶς τονίσει κάπου πῶς «ὁ ποιητὴς μᾶς ψιθυρίζει καὶ τὰ καθήκοντα σὰν ἀγάπες ποῦ ὁμορφαινουν τὴ ζωὴ μας». Καιρὸς εἶναι νὰ ἐνστερνιστοῦμε τὰ ἐμπνευσμένα λόγια τοῦ Ποιητῆ.

E. N. ΜΟΣΧΟΣ

Ο ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ: «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ «ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ» - ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

α) *Ὁ φιλολογικὸς χαρακτήρας τῆς ὁμιλίας - Ἀποδέκτες.*

Ἡ ὁμιλία *«Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων»*, παρότι ἔχει καταλογογραφηθεῖ ἀνάμεσα στὶς «Ὁμιλίαι» τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅμως, δὲν ἐμφανίζεται, πάντοτε, ὡς ὁμιλία, ἀλλὰ, ἀπὸ μερικὸς ἐρευνητές, χαρακτηρίζεται καὶ ὡς παραίνηση, δοκίμιο¹ ἢ πραγματεία καὶ μάλιστα *«ἐπιστολικοῦ τύπου»*, ἐνῶ ἀπὸ τῆς συστηματικότητάς, κατὰ τὰ ρητορικὰ πρότυπα, στὴ διαίρεση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος φαίνεται νὰ κατατάσσεται στοὺς «λόγους»². Πάντως, τὸ περιεχόμενο τῆς ὁμιλίας τὴν κατατάσσει στὸ φιλολογικὸ εἶδος ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς *«προτρεπτικὸς λόγος»*, ἀφοῦ προτρέπει καὶ ἐνθαρρύνει τὸν νέο στὴν κατάκτηση ἐνὸς νέου φιλοσοφημένου καὶ ἐνάρετου τρόπου ζωῆς³.

Τὴν ὁμιλία αὐτὴν ὁ Βασίλειος ἀπεύθυνε κατ' ἄλλους μὲν πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του⁴, ποὺ φοιτοῦσαν σὲ ἐθνικὲς σχολές, κατ' ἄλλους δὲ πρὸς ὄλους ἀνεξαιρέτως τοὺς χριστιανούς νέους τῆς ἐποχῆς του, πράγμα ποὺ φαίνεται καὶ ὀρθότερο ἀλλὰ καὶ περισσότερο πιθανό⁵. Στὴν ἀποψη αὐτὴν τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας ὀδηγεῖ, ἀσφαλῶς, ἡ φράση τοῦ Βασιλείου στὸ προοίμιο τοῦ λόγου «τῆ παρὰ τῆς φύσεως οἰκειότητι εὐθὺς μετὰ τοὺς γονεῆς ἡμῖν τυγχάνω, ὥστε μὴτ' αὐτὸς ἔλλατόν τι πατέρων εὐνοίας νέμειν ἡμῖν, ἡμᾶς δὲ νομίζω, εἰ μὴ τι ἡμῶν δια-

μαρτάνω τῆς γνώμης, μὴ ποθεῖν τοὺς τεκόντας πρὸς ἐμὲ βλέποντας»⁶. Στὴ φράση, ὅμως, αὐτὴν πιστεύω ὅτι σαφῶς θὰ πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὴν ἐννοια τῆς «πνευματικῆς» καὶ σὲ καμιά περίπτωση τῆς σαρκικῆς.

Ἐνα θέμα τόσο σοβαρὸ καὶ σπουδαῖο, ὅπως αὐτὸ γιὰ τὴν ἀξία τῶν κλασσικῶν γραμμάτων καὶ τῆ θέση τους γενικὰ στὴ χριστιανικὴ παιδεία, μὲ τὸ ὅποιο ἀσχολεῖται ὁ παραπάνω Λόγος, ἓνα θέμα μὲ τόση προοπτικὴ καὶ ἀξία δὲν εἶναι, πιστεύουμε, δυνατὸν ἓνας οἰκουμενικὸς διδάσκαλος τοῦ ἀναστήματος τοῦ Μ. Βασιλείου νὰ τὸ εἶχε διαπραγματευτεῖ εἰδικὰ καὶ μόνο γιὰ τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς του, ἀλλὰ, πιθανότατα, γιὰ τὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν νέων⁷.

Ὁ Βασίλειος ἦταν μέγας Διδάσκαλος τῆς Οἰκουμένης. Σὲ ὅλες τὶς ἐνέργειές του διακρίνομε βαθύτατο κοινωνικὸ χαρακτήρα, ἐνῶ σὲ κρίσιμες δραστηριότητες τῆς ζωῆς του ἀπουσιάζουν προσωπικὰ ἢ στενὰ οἰκογενειακὰ ἐλατήρια. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές ποὺ εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ συγκεκριμένο ἔργο ἀπευθύνεται σὲ στενὰ συγγενικά πρόσωπα τοῦ Βασιλείου⁸ καὶ ἀπὸ αὐτούς, τελικά, ὀρισμένοι τείνουν νὰ κάνουν δεκτὴ τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἀρχικὸ κείμενο, μὲ τὸν στενὸ κύκλο ἀποδεκτῶν, ἀργότερα ἢ συμπληρώθηκε καὶ βελτιώθηκε, ὥστε νὰ εἶναι κατάλληλο γιὰ ὄλους τοὺς νέους καὶ ἀκόμη μεγαλύτερους

ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία⁹ ἢ ὅτι, τέλος πάντων, ἀγκαλιάζει τὰ ἐνδιαφέροντα ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν νέων τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, τοὺς ὁποίους σκοπὸ ἔχει νὰ νοθεθῆσει καὶ παιδαγωγῆσει εἰς Χριστὸν μὲ ἓναν τρόπο πρωτότυπο καὶ μοναδικό.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κων. Μπόνης, σὲ ἀνακοίνωσή του στὸ Ζ' Διεθνὲς Πατρολογικὸ Συνέδριο τῆς Ὁξφόρδης, ὄχι μόνον ἀρνήθηκε ὅτι τὸ ἔργο στάληθε ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο πρὸς τοὺς ἀνεπιούς του πού φοιτοῦσαν σὲ ἐθνικὲς σχολές, ἀλλὰ ἰσχυρίστηκε ὅτι ἀποτελεῖ ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε μπροστὰ σὲ ἀκροατήριον νέων πού σκόπευαν νὰ ἱερωθοῦν ἢ νὰ ἐπιδοθοῦν «εἰς τὴν σῶζουσαν ἀσκησιν»¹⁰.

Τὴν ἄποψη αὐτὴν πρῶτος διετύπωσε ὁ R. J. Deferrari, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν ὁμιλία ὡς μιὰ *ἠθικὴ διάλεξη*, πού ἀπευθύνεται σὲ νέους πού εἶχαν ἀρχίσει τὶς μελέτες τους καὶ παρακολουθοῦσαν ἓνα εἶδος σεμιναρίου προκειμένου νὰ προσέλθουν στὸ μυστήριον τῆς ἱεροσύνης¹¹.

β) Σκοπὸς τῆς ὁμιλίας

Σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο, εἶναι ἡ ἄλλη ζωὴ, ἡ αἰώνια τοῦ Θεοῦ Βασιλεία. Στὴν αἰώνια ζωὴ ὁ ἄνθρωπος ὁδηγεῖται διὰ μέσου τῆς ἀρετῆς. Ὁ Βασίλειος, λοιπόν, στὴν παρούσα ὁμιλία του συνιστᾷ στοὺς νέους νὰ μελετοῦν ὅ,τι ἀκριβῶς συμβάλλει στὴν ἐπίτευξη τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ αὐτοῦ στόχου, πού εἶναι ἡ κατάκτηση τῆς ἀρετῆς, πού θὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴν ἄλλη ζωὴ. Γιατί ἡ ἄλλη ζωὴ, τονίζει ὁ Βασίλειος εἶναι ἀνώτερη καὶ ἀπὸ τὴν προγονικὴ περηφάνια καὶ τὶς βασιλικὲς τιμὲς καὶ ἀπὸ τὴ σωματικὴ δύναμη καὶ τὶς ὁμορφίες ὄλου τοῦ κόσμου.

Οἱ παιδαγωγικὲς ἀρχὲς πού εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ὑψηλότατου αὐτοῦ στόχου εἶναι πολλὲς καὶ ποικίλες, ἡ ὠριμότητα, οἱ ἐμπειρίες πού τὸ ἄτομο διαθέτει, ἡ διακριτικότητα -ὅπως οἱ μέλισσες- ὁ ἐθισμὸς ἀπὸ μικρῆ ἡλικία στὴν ἀρετῆ, οἱ καλὲς συναναστροφές -τὰ καλὰ παραδείγματα- ἡ μίμηση τῶν συνετῶν ἀνδρῶν τοῦ

χριστιανικοῦ καὶ τοῦ προχριστιανικοῦ κόσμου, καί, τέλος πάντων, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ προσοχὴ πού ὀφείλει νὰ καταβάλλει τὸ ἄτομο γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου.

Ἐπὶ πλεόν, μὲ τρόπο διαγραμματικό, στὸ λόγο του «Πρὸς τοὺς Νέους...», ὁ Βασίλειος σημειώνει ὅτι στὴν ἐπίτευξη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στόχου ὁδηγοῦμαστε μὲσφ δύο παιδεύσεων, πού καὶ οἱ δύο κατατείνου στὴν ἀρετῆ: α) *διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἁγίων Γραφῶν* καὶ β) *διὰ τῆς κοσμικῆς (θύραθεν¹²) σοφίας*, ὅταν αὐτὴ ἢ τελευταία χρησιμοποιεῖται ὀρθὰ καὶ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη σύνεση καὶ διακριτικότητα.

Ἡ ἀρετῆ, βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὁποίας εἶναι *ἡ σταθερότητα* καὶ τὸ *μὴ ἀφαιρετὸ* (ἀναφαιρετο) κατακτᾶται μόνον μὲσφ μιᾶς ζωῆς πού ἴδιον γνώρισμά της ἔχει τὸν διαρκῆ ἀγῶνα. Ἡ ἀγωνιζόμενη ἀρετῆ διὰ συνεχῶν ὑπερβάσεων καὶ ὑπερνικήσεων ὁδηγεῖ στὴ *Νίκη*, ὑλικῆ (στεφάνι - κότινος, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα) ἢ *πνευματικῆ*, πού ἐκφράζεται ὡς συμμετοχὴ στὴν αἰώνια χαρὰ καὶ μακαριότητα τῆς οὐράνιας τοῦ Θεοῦ Βασιλείας καὶ σὲ αὐτό, ἀκριβῶς ἀποσκοπεῖ καὶ ἡ παρούσα ὁμιλία.

Σὲ κάθε περίπτωσι, ἡ παρούσα ὁμιλία συνοψίζει τὶς ἰδέες τοῦ Μ. Βασιλείου, στὸ τέλος μιᾶς ζωῆς μὲ πλουσιότατες ἐμπειρίες, σὲ ἓνα θέμα μεγάλο, πού δεχόταν πολλὲς καὶ ἔντονε ἀμφισβητήσεις στὴν ἐποχὴ του στὸ κατὰ πόσον, δηλαδὴ, ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει ἓνα σπουδαῖο μέρος ἑνὸς γενικότερου συστήματος χριστιανικῆς ἐκπαίδευσης.

ΚΩΣΤΗΣ ΗΛ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

Θεολόγος - Φιλολόγος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. R. J. Deferrari, St. Basil to young men on reading Greek Literature, St. Basil, Letters, v. 4(Loeb), 1934, p. 365.
2. Βασίλ. Γ. Μπιλάλη, Πρὸς τοὺς Νέους..., λγ'.
3. Πρὸβλ. N. G. Wilson, Saint Basil on Greek Literature, London 1975, pp. 8 - 9.
4. Βλ. N. G. Wilson, ὁ. π., pp. 7 - 8 Δημ. Σ. Μπαλά-

- νο, *Βασιλείος ὁ Μέγας καὶ τὰ Ἑλληνικά Γράμματα*, Βιβλιοθήκη «Παπύρου», ἀρ. 2, Ἐν Ἀθήναις 1938, 19, υποσ. 46. Βασ. Γ. Μπιλάλης, Μ. Βασιλείου: *Πρὸς τοὺς Νέους ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, σ. λγ'* καὶ Ι. Δ. Καραβιδόπουλου, *Πρόσωπο καὶ προσωπεῖο κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 7.
5. Ἡ τελευταία ἀποψη φαίνεται πολὺ πιθανότερη ἀπὸ τὴν ἄλλη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Β. ὀδηγήθηκε στὴ συγγραφή τῆς ὁμιλίας του αὐτῆς ἀπὸ τὸ γνωστό νόμο τοῦ Ἰουλιανοῦ ποὺ ἀπομάκρυνε τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὸ διδασκαλικὸ τοῦς ἔργο πάνω στοὺς ἀρχαίους μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι αὐτοὶ ἐφόσον δὲν πίστευαν σὲ ὅσα δίδασκαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, πὼς μποροῦσαν νὰ τοὺς διδάξουν. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἰουλιανοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία θεμελιώδες γνώρισμα τοῦ ἐλληνισμοῦ εἶναι, μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ εἰδωλολατρεία. Ἡ σύνδεση, πάντως τῆς ὁμιλίας μὲ τὸ Ἰουλιανὸ διάταγμα δὲ φαίνεται πιθανή, γιατί τότε θὰ περιμέναμε ἄλλη δομὴ καὶ ἐπιχειρηματολογία τῆς ὁμιλίας, Π. Χρήστου, *Ὁ Μ. Βασιλείος - Βίος καὶ Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογικὴ Σκέψις*, Θεσσαλονίκη 1978, 238.
6. Μ. Γ. 31, 564 Δ.
7. Πρὸβλ. *Ε. Π. Ε. (Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας)*, τ. 7, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 21 (Εἰσαγωγή τοῦ Βασ. Ψευτόγκα), Ἐπίσης Π. Χρήστου, *Ὁ Μ. Βασιλείος - Βίος καὶ Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογικὴ Σκέψις*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 187, ἀλλὰ καὶ σ. 189, ὅπου θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ὁ Β. ἔλαβε ἀφορμὴ ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ Ἰουλιανοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν διδασκάλων γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ δοκιμίου αὐτοῦ. Πρὸς ὅλους τοὺς νέους γενικὰ θεωροῦν ὅτι ἀπευθύνεται τὸ ἔργο καὶ οἱ Στυλ. Παπαδόπουλος, *Ἐγκυκλ. Ὑδρία*, τ. 13, σ. 257 καὶ Βλ. *Φειδάς, Ἐγκυκλ. Πάπυρος Λαρούς*, τ. 14, σ. 351.
8. Βλ. Β. Μπιλάλης, ὁ. π., σ. λγ' καὶ Μ. Στασινόπουλου, *Μορφές ἀπὸ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ.Χ.*, Ψυχικό 1972, σ. 209 καὶ Ι. Καραβιδόπουλου, ὁ. π., σ. 7.
9. Μιχ. Στασινόπουλου, ὁ. π., σ. 210. Ὁ Ν. G. Wilson - στηριζόμενος στὸ 5, 61, ὅπου ἡ ἡλικία τῶν νέων τῆς ὁμιλίας ταυτίζεται μὲ τὴν ἡλικία τοῦ Ἡρακλῆ στὴν ἀλληγορία τοῦ Προδίκου - θεωρεῖ ὅτι ἡ ἡλικία τῶν νέων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ἡ ὁμιλία, εἶναι κάπου στὰ 15 μὲ 16 χρόνια (Saint Basil on Greek Literature, p. 8. Πρέπει νὰ δεχτοῦμε, πάντως ὅτι, πράγματι, ἡ ἡλικία τῶν νέων δὲν θὰ πρέπει νὰ υπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐφηβείας, δηλαδὴ τὴν ἡλικία τῶν 15-18 χρόνων («Ὡ παῖδες» τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Β. στὴν ὁμιλία του 1,2 καὶ 2,1) ἢ άτομα ποὺ προετοιμάζονται μόλις, γιὰ νὰ δοῦν, στὴ ζωὴ (1,7), καὶ φοιτοῦν ἀκόμα στὰ σχολεῖα (1,21) καὶ ὅτι λόγω τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας τοὺς ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν ὀρισμένα πράγματα «ἕως γε μὴν τῆς ἡλικίας ἐπακοῦειν τοῦ βάθους τῆς διανοίας αὐτῶν οὐχ οἶον τε...» (2,15 καὶ 2,28). Βλ. καὶ Μ. Βασιλείου Ὁμιλία εἰς τὸν ΜΔ΄ Ψαλμῷ, Migne P. G. 29, 388 καὶ Κ. Φράγκου, *Οἱ νέοι καὶ οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 16.
10. Σχετικὰ εἶναι καὶ ὅσα διαλαμβάνονται στὴν εἰσαγωγή τοῦ ἴδιου στὴ *Β. Ε. Π. (Βιβλιοθήκη Ἑλληνικῶν Πατέρων)* 51, σσ. 98 - 99, καὶ Ἡλ. Μουτσούλα, *Ὁ Μ. Βασιλείος ὡς Παιδαγωγός*, Ἐν Ἀθήναις 1979, σ. 10.
11. R. J. Deferrari, ὁ. π., 365.
12. Ὁ ὅρος «θύραθεν», ὅπως καὶ ὁ συνώνυμός του τὰ «ἔξωθεν μαθήματα» (Μ. Γ. 31, 568, C) ἐγινε συνήθης ἔκφραση στὸν χριστιανικὸ κόσμον καὶ ἐκφράζει τὸν εἰδωλολατρικὸ πολιτισμὸ, τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀγωγή ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ κλασικὴ ἐποχὴ (πρὸβλ. Wilson, 45).

Ἡ ἐγγραφή νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» εἶναι ἓνα πνευματικὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΤΟ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΣ

Μεσημέρι, στο τρόλλεϋ της Καλιθέας. Κάποια στιγμή, ο οδηγός παίρνει ένα μικρόφωνο στο χέρι και ακούγεται η φωνή του:

- Κύριοι επιβάτες καλημέρα σας. Ο οδηγός αυτού του τρόλλεϋ έχει μερικές λέξεις στο λεξιλόγιό του και θα ήθελε να σάς τις πη. Οι λέξεις αυτές είναι: Άνθρωπιά, αγάπη, ευαισθησία, παιδεία, αγωγή. Συμπεριφορά, ταπεινότητα, ήθικες αξίες, ανιδιοτέλεια, σεβασμός, αξιοπρέπεια.

Είπε ακόμα κάτι. Άλλα εγώ είχα μείνει κατάπληκτος και τον κοίταζα σαν φαινόμενο. Και μήπως δεν ήταν;

Μά ναί. Ήταν ένας απλός οδηγός. Δεν νομίζω ότι οι γραμματικές του γνώσεις ήταν μεγάλες. Όμως ένοιωσε την ανάγκη να μās δώσει ένα μήνυμα ανθρωπιάς. Να μās βοηθήσει να ξεφύγουμε από το άγχος του «τράφικ», της δουλειάς που πρέπει να τελειώσουμε, των σκέψεων που τριβελλίζουν το μυαλό μας. Να μās θυμίσει ότι πέρα από τα καθημερινά και τετριμμένα, υπάρχουν και άλλα που αξίζει να προσέξουμε, να μās απασχολήσουν, να μās προβληματίσουν. Δεν ήταν ούτε θεολόγος, ούτε δάσκαλος, ούτε κοινωνικός λειτουργός. Ούτε καν πολιτικός, για να μās μιλήσει για το πρόπον, να μās διδάξει, να μās κάνει κήρυγμα. Ήταν ένας απλός άνθρωπος που μās είπε απλά λίγα λόγια. Άλλα τι λόγια!

Σηκώθηκα να κατεβώ και τον πλησίασα.

- Μās δώσατε ένα μάθημα, ένα παράδειγμα. Σας ευχαριστούμε.

Ένοιωσε την ανταπόκριση που βρήκε ο λόγος του. Μου έδωσε ένα χαρτί με τυπωμένες τις λέξεις που μās είχε πη στο μικρόφωνο. Κάτω από τις λέξεις έγραφε: «Λεωνίδας, οδηγός τρόλλεϋ. Βαρδούσια, Φωκίδα». Σκέφθηκα: Ή Ελλάδα ζη. Και μη μου πητε ότι αυτός ο Έλληνας δεν έχει σχέση με τους αρχαίους προγόνους του που καλλιέργησαν το υπέρτατο αγαθό της παιδείας και είπαν το περίφημο: «Έλληνες είναι οι της ημετέρας παιδείας μετέχοντες», καθώς και με Έκείνον που κήρυξε την αγάπη, ως την πρώτη και μεγαλύτερη άρετη.

Κάποτε, είχα ακούσει μιá όμιλία για την αξία του καλού έντυπου που μπορεί να γίνη σωτήριο σάλπισμα για τους ανθρώπους. Αυτό το έντυπο που κρατούσα στα χέρια μου, κατεβαίνοντας από το τρόλλεϋ, μήπως δεν ήταν ένα σωτήριο σάλπισμα, ένα έγερτήριο σάλπισμα;

Μπράβο σου, λεβέντη ρουμελιώτη. Έδωσες ένα παράδειγμα και σ' έμας, και σε πολλούς άλλους που είναι αρμόδιοι να διδάσκουν. Άρκει να το κάνουν με την δική σου απλότητα, την δική σου ανιδιοτέλεια και την δική σου αγάπη.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΤΟ ΚΘ' ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ Χ. Ε. Ε. Λ.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν συνεχίζουσα τὴν ἀπὸ σαράντα καὶ πλέον ἐτῶν παράδοσίν της ὀργάνωσε καὶ ἐπραγματοποίησε στὶς 3 καὶ 4 Ἰανουαρίου τ. ἔ. στὴν αἴθουσα τοῦ κτιρίου «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» (Καρύτση 14) τὸ ΚΘ' Συνέδριο αὐτῆς μὲ τὸ ἐπίκαιρο γιὰ τοὺς καιροὺς μας γενικὸ θέμα: «Νέες τεχνολογίες καὶ ἀγωγή τῆς νεολαίας».

Τὸ Συνέδριο ἐτίμησε μὲ τὴν παρουσίαν του καὶ ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν του μετὰ ἀπὸ ἐμπνευσμένη ὁμιλία τοῦ ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. κ. Χριστόδουλος.

Ὁ Μακαριώτατος μετὰ τῶν ἄλλων ἔκανε λόγο γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐφηρμοσμένων κλάδων αὐτῶν καὶ ἀναφέρθηκε εἰδικώτερα στὴν κατὰ κανόνα φωτισμένη στάση αὐτῆς ἔναντι τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν στὶς εἰρηνικὲς τῶν χρήσεις. Πρῶτον θέμα τοῦ Συνεδρίου ἦταν ἡ εἰσήγησις τοῦ ἀναπληρωτοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Πειραιῶς κ. Χρ. Δουληγέρη μὲ τὸν τίτλο: «Τεχνολογίες πληροφορικῆς: Παρὸν καὶ μέλλον» κατὰ τὴν ὁποία ἐτόνισε: «Στὴν κοινωνία τῆς πληροφορίας ἡ ὀρολογία τῆς πληροφορικῆς διαπερνᾷ σταδιακὰ τὸ σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ ἴστου καὶ καθιστᾷ καταλυτικὴ τὴν παρουσίαν της σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων. Μελλοντικὰ διαφαίνεται ὅτι ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεως θὰ καθορίζεται μὲ βάση τὰ «κατὰ κεφαλὴν bits» δηλαδὴ πόση πληροφορία ἔχομε στὴν διάθεσίν μας κατὰ κεφαλὴν. Αὐτὸς θὰ εἶναι πιθανῶς ὁ πιὸ κρίσιμος δείκτης, ποῦ θὰ χαρακтерίζει τὴν κοινωνία τῆς πληροφορίας.

Δεύτερη εἰσήγησις ἦταν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεωργίου

Καλκάνη μὲ θέμα: «Οἱ τεχνολογίες τῆς πληροφοροφύσεως καὶ ὡς ἐκπαιδευτικὲς τεχνολογίες». Ὁ ὁμιλητὴς μετὰ τῶν ἄλλων εἶπε: «Ἡ ἀναμονὴ -καὶ βάσιμη ἐλπίδα- τῆς βελτιστοποίησης τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας σὲ ὅλα τὰ γνωστικὰ ἀντικείμενά μας στηρίζεται τόσο στὶς δυνατότητες τοὺς ὅσο καὶ στὴν ἐλκυστικότητά, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀποτελεσματικότητά τους, ὅπως ὅλες οἱ ἐνδείξεις τῶν πιλοτικῶν πειραματικῶν ἐφαρμογῶν τοὺς ἔχουν δεῖξει καὶ δείχνουν, σὲ μία συνεχιζόμενη ἐρευνητικὴ προσπάθεια διεθνῶς».

Στὴν ἀπογευματινὴ συνεδρίαση ὁμάδες ἐκπαιδευτικῶν παρουσίασαν συγκεκριμένες ἐφαρμογὲς ἐπὶ θεωρητικῶν μαθημάτων καὶ μαθημάτων θετικῶν ἐπιστημῶν Α/θμιας καὶ Β/θμιας ἐκπαίδευσεως μὲ τὴν χρῆσιν τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν.

Ἡ θεολόγος κυρία Σοφία Ἀσλανίδου (καθηγήτρια ΣΕΛΕΤΕ Θεσσαλονίκης) στὴν εἰσήγησίν της μὲ θέμα: «Ἡ εἰκόνα, ὁ θεατὴς καὶ τὸ μήνυμα» εἶπε: «Μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας τὸ σχολεῖο ἦταν ἡ μοναδικὴ πηγὴ γνώσεως, δηλαδὴ ὁ δάσκαλος μὲ τὸ λόγο καὶ τὸ βιβλίον ὁ μεταδότης. Ὅμως ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνολογίας λειτούργησε ἀπειλητικὰ γιὰ τὸ σχολεῖο. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ κοινότητα ἀλλὰ καὶ οἱ οἰκογενειακὲς σχέσεις ἀναστατώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισίν της. Σὲ αὐτὴ τὴν νέα πραγματικότητα σχολεῖο, γονεῖς, παιδαγωγοί, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι ἔχουν σχέση μὲ τὸ παιδί ὀφείλουν νὰ πάρουν θέση. Ποία ἡ θέση τοῦ σχολεῖου ἀπέναντι σὲ αὐτὸ τὸ καινούργιο περιβάλλον; Πῶς πρέπει νὰ ἀντιδράσουν γονεῖς καὶ ἐκπαιδευτικοὶ σὲ αὐτὸν τὸν καταιγισμὸ τῶν εἰκόνων; Εἰκονοκλάστες ἢ εἰκονολάτρες; Τὸ δίλημμα τῆς εἰκονομαχίας, πάντα ἐπίκαιρο ζητᾷ ἐκ νέου ἀπάντησιν». Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξε ἡ εἰσήγησις τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Βασιλείου Γιούλη μὲ θέμα: «Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνάντησε τὸν Ὑπολογιστὴ».

Ὁ ὁμιλητὴς ἔκανε μίαν ἀναδρομὴν στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πρῶτα δῆματα του καὶ ἐντεῦθεν, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἰκανότητάς του ποὺ τὸν χαρακτηρίζει γιὰ τὴν κατασκευὴ μηχανῶν πρὸς ἐξυπηρέτησή του, ἀποδίδοντας τὴν προέλευση τοῦ «δημιουργικοῦ αὐτοῦ στοιχείου» στὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

Ἄναφερόμενος στὴν «βιομηχανικὴ ἐπανάσταση» τὴν χαρακτηρίζει ὡς τὴν «νέα πῖθ δυναμικὴ περίοδο» ποὺ θὰ μεταλλάξει ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ δομὴ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὄντολογικὸ ἐπίπεδο ὡς βιο-συγκινησιακὴ ὄντοτητα, ἀλλὰ καὶ ἠθο-πνευματικὴ ὑπαρξὴ. Ἡ ἐπανάσταση ἐκείνη ἀναγγέλλει τὴν εἴσοδο σὲ μίαν νέα ἐποχὴ, τὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογίας.

Σὲ αὐτὲς τὶς ἱστορικὲς συνθήκες ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κράτησε εὐμενὴ στάση, ὅταν χρειάσθηκε νὰ ἀπαντήσει στὶς προκλήσεις τῶν τεχνολογικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐξελίξεων. Στους νεώτερους χρόνους συνάντησε τὴν πρόκληση τῆς προηγμένης τεχνολογίας καὶ δὲν τὴν ἀντιπαρήλθε. Υἰοθέτησε πλῆθος τεχνικῶν μέσων στοὺς λατρευτικούς χώρους ἀλλὰ καὶ γιὰ ποιμαντικούς καὶ κοινωνικούς σκοπούς.

Κατόπιν τούτων καὶ ὡς συμπέρασμα τοῦ ὅλου προβληματισμοῦ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ παιδαγωγικοῦ θέματος τοῦ συνεδρίου τῆς Χ. Ε. Ε. Α., εἶναι ἐπιωφελέες, πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἐφαρμογὲς τῶν τεχνολογικῶν πληροφορησέων, ὡς πολῦτιμο μέσον ὑποβοηθήσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νὰ χρησιμοποιῶνται ὡς συμπλήρωμα τῶν ὁποιων συμβατικῶν παραδοσιακῶν μέσων γιὰ τὴν βελτιστοποίηση τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας.

Οἱ «Ἀκτῖνες» ἐκφράζουν τὰ συγχαρητήρια των στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν καὶ σὲ ὅσους συνέβαλαν στὴν ὀργάνωση καὶ ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου καὶ εὐχονται καλὴν συνέχεια καὶ γιὰ τὸ μέλλον σὲ παρόμοιες διοργανώσεις.

ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΕΩΣ

Οἱ ἐκτεταμένους περιγραφῆς ἐγκληματικῶν πράξεων καὶ οἰκογενειακῶν δραμάτων στὰ δελτία εἰδήσεων τῆς τηλεοράσεως, καθὼς καὶ τὸ ἐκτεταμένο ρεπορτάζ σὲ κυριακάτικο φύλλο ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας, δίνουν ἀφορμὴ νὰ ἐπανέλθομε στὸ πρόβλημα τῶν προγραμμάτων τῶν τηλεοπτικῶν σταθμῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτελοῦν τὸν πονοκέφαλο πολλῶν γονέων, σχετικὰ μὲ τὴν ἀπαγόρευση αὐτῶν χωρὶς ἔλεγχο. Καὶ τὸ πρόβλημα αὐτῶν δὲν περιορίζεται στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ μόνον, ἀλλὰ εἶναι διεθνές.

«Συνεχεῖς σκηνὲς βίας, ἐκτεταμένη πορνογραφία, δημόσιες ἐκμυστηρεύσεις, ριάλιτυ σόου... Αἰτίες ὑπάρχουν πάμπολλες γιὰ νὰ ἀπαγορευθεῖ ἡ τηλεόραση στὰ παιδιά. Εἶναι ὅμως λύση; Μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ δεῖξουμε στὰ παιδιά μας πῶς νὰ ἐπιλέγουν τὸ καλύτερο καὶ ὄχι τὸ χειρότερο; Τὰ ἐρωτήματα τίθενται ἀπὸ τὸ γαλλικὸ περιοδικὸ «L'express» μὲ ἀφορμὴ τὴν πρόταση τῆς ἐπιτροπῆς Κριγκέλ (Γαλλίδα φιλόσοφος καὶ σύμβουλος τοῦ Γάλλου Προέδρου Σιράκ) γιὰ τὸν αὐστηρὸ ἔλεγχο τοῦ περιεχομένου τῶν προγραμμάτων ἀπὸ τὸ ὑπὸ ψήφιση νομοσχέδιο γιὰ τὴν μὴ ἐλεύθερη πρόσβαση τοῦ γαλλικοῦ κοινοῦ σὲ προγράμματα μὲ σκηνὲς σκληρῆς βίας καὶ πορνογραφίας».

Ἐξ' ἄλλου ἐξυμνώντας συνεχῶς ἡ τηλεόραση τὴν καταναλῶση καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν διαφημιζομένων προϊόντων δημιουργεῖ στὰ παιδιά καὶ στοὺς νέους τὴν ἐντύπωση ὅτι πρέπει νὰ ικανοποιῶν ἀκατάπαντα τὶς ἐπιθυμίες τους καὶ νὰ ἀνανεῶνουν συνεχῶς τὶς ἀπολαύσεις τους. Μὴ μᾶς διαφεύγει ὅμως τὸ γεγονός ὅτι οἱ τηλεοπτικοὶ σταθμοὶ δὲν εἶναι μορφωτικὰ ἰδρύματα, ἀλλὰ συνήθως ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως ποὺ ἀποσκοποῦν στὴν αὔξηση τῶν κερδῶν τους καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἠθικὴ προστασία τῶν νέων καὶ τῶν παιδιῶν προσκορῶνται στὰ συμφέροντα αὐτῶν. Συγκεκριμένα ἡ ἀπαγόρευση «κακῶν» ταινιῶν ἐφέτος τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὸ γαλλικὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο Τηλεοράσεως εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὰ συνδρομητικὰ κανάλια νὰ

χάσουν 800.000 συνδρομητές και 30 εκατομμύρια ευρώ. Για τους λόγους αυτούς είναι προφανές ότι δεν υπάρχει προθυμία εκ μέρους των τηλεοπτικών σταθμών για την συμμόρφωσή τους σε ύποδείξεις επιτροπών για την εξυγίανση του περιεχομένου των προβαλλομένων ταινιών. Ός εκ τούτου τὸ κύριον βάρος τῆς ἠθικῆς προστασίας τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν προσβολὴ τῆς ἐν πολλοῖς ἀσυδοσίας τῶν τηλεοπτικῶν προγραμμάτων πέφτει στοὺς γονεῖς ποὺ πρέπει νὰ ἐπαγρυπνοῦν.

Εἶναι βέβαια εὐχάριστο ὅτι σὲ πολλὰ κράτη, ὅπως στὴν Γαλλία, ψηφίζονται νομοσχέδια τὰ ὅποια ἐξουσιοδοτοῦν τὰ ἀρμόδια Ἐθνικά Συστήματα Τηλεοράσεως νὰ

ἐλέγχουν, ὥστε προγράμματα τὰ ὅποια περιλαμβάνουν σκηνές ἀναίτιας βίας ἢ πορνογραφία νὰ μὴ εἶναι προσβάσιμα στὸ εὐρὸ κοινό.

«Καὶ στὸ νομοσχέδιο αὐτὸ -λέει ὁ ἀρμόδιος γάλλος εἰσηγητὴς ὑπουργὸς - δὲν πρέπει νὰ δοῦμε ἓνα κράτος ποὺ ἐλέγχει τὰ πάντα, ἀλλὰ ἓνα κράτος ποὺ ἐπαγρυπνεῖ καὶ ἐλέγχει συνειδήσεις».

Ἄλλὰ τὰ νομοσχέδια αὐτὰ γιὰ νὰ μὴ εἶναι νεκρὸς τύπος καὶ ἐδῶ στὴν πατρίδα μας ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχουν εὐαίσθητες συνειδήσεις καὶ ἄτομα δραστήρια ὥστε νὰ ἐπιμελοῦνται τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὀριζομένων στὰ νομοσχέδια αὐτά.

ΒΑΣ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΘΕΛΟΥΜΕ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ;

Οἱ θιασῶτες τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ποὺ βασίζεται στὴν εὐκόλη θεωρία τοῦ «laissez faire» ἀποκαλοῦν κινδυνολόγους ὅσους δὲν ἀφήνουν τὰ παιδιά νὰ παρακολουθοῦν ἐλεύθερα τηλεόραση. Δυστυχῶς ὅμως γι' αὐτούς, μιὰ πρόσφατη ἔρευνα, ἴσως ἡ πιὸ σημαντικὴ στὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας τηλεόρασης, ἔρχεται γιὰ νὰ τοὺς στεναχωρήσει!

Πρὸ καιροῦ λοιπόν, στὶς ΗΠΑ παρουσιάστηκαν τὰ πορίσματα τῆς πιὸ μακρόχρονης ἔρευνας γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τῶν τηλεθεατῶν. Συγκεκριμένα, γιὰ 17 χρόνια οἱ ἐρευνητὲς παρακολούθησαν τὶς τηλεοπτικὲς συνήθειες 707 τηλεθεατῶν καὶ τὶς συνέκριναν μὲ τὴν κοινωνικὴ τους συμπεριφορὰ. Διαπιστώθηκε ὅτι τὸ 25,3% ὅσων παρακολουθοῦσαν περισσότερο ἀπὸ τρεῖς ὥρες καθημερινὰ τηλεόραση στὴν ἐφηβεία, προχωροῦν μὲ μεγάλη εὐκολία σὲ πράξεις βίας στὴν ἐνήλικη ζωὴ τους, κυρίως μὲ τὴ μορφὴ καβγάδων ποὺ ὀδηγοῦν συνήθως σὲ χειροδι-

κία, ἀκόμη καὶ μέσα στὴν οἰκογένειά τους!

Ἐπαληθεύθηκαν μὲ τὸν πλέον κατηγορηματικὸ τρόπο λοιπόν, οἱ θέσεις διακεκριμένων ἐπιστημόνων, ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ὅταν τὰ παιδιά «βομβαρδίζονται» μὲ βίαιες εἰκόνες, ἀποκοτῶν τὴν λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι οἱ κοινωνικὲς σχέσεις εἶναι σχέσεις ἐπικράτησης τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πιὸ βίαιος ἀπ' ὅσο πραγματικὰ εἶναι. Μὲ ἀποτέλεσμα τὰ παιδιά ὡς ἐνήλικοι νὰ γίνονται πιὸ ἐπιθετικοὶ καὶ ἡ κοινωνία πιὸ βίαιη καὶ ἄγρια.

Μιὰ ἄλλη, ἔρευνα, ποὺ ἔγινε στὴ Μεγάλη Βρετανία ἀπὸ τὸν Βρετανὸ παιδαγωγὸ Γουέλς, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ σημερινὰ παιδιά ξεκινοῦν τὸ σχολεῖο στὰ ἔξι τους χρόνια, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποκτήσει τὴν ἀντίστοιχη μὲ τὴν ἡλικία τους γλωσσικὴ ἐπάρκεια. Χρησιμοποιοῦν κυρίως μονοσύλλαβες λέξεις, χωρὶς νὰ μποροῦν εὐκόλα νὰ ἐκφραστοῦν. Ἡ γλωσσικὴ αὐτὴ ἀνεπάρκεια ὀφείλεται κατὰ τὸν Γουέλς στὴ συνεχὴ ἐνασχόληση τῶν παιδιῶν μὲ τὴν τηλεόραση καὶ τοὺς ὑπολογιστές, ἀλλὰ καὶ στὴν γονεϊκὴ ἀδιαφορία,

μέ αποτέλεσμα τὸν θάνατο τοῦ διαλόγου μέσα στὴν οἰκογένεια!

Ἄν ἀθροίσουμε τὰ ὑψηλὰ ποσοστὰ τῆς βίας στὴν ἑλληνικὴ τηλεόραση, μαζί με τὰ γλωσσικὰ μαργαριτάρια κάθε ἡμιμαθοῦς παρουσιαστῆ, συνειδητοποιοῦμε εὐκολὰ γιατί ἡ τηλεόραση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνα δωρεάν parking παιδιῶν. Ἡ κουβέντα «ἄφροσύνη με ἤσοχο καὶ πῆγαινε νὰ δεῖς τηλεόραση» δὲν ταιριάζει σὲ γονεῖς ποὺ ἔχουν συνειδητοποιήσει τὴν ἀποστολὴ τους. Σίγουρα, τὸ σύγχρονο παιδί δὲν μπορεῖ νὰ στερηθεῖ τὴν τηλεόραση. Τὰ παιδιά μας χρειάζονται ὅμως μιὰ κριτικὴ καὶ ἐπιλεκτικὴ προσέγγιση τῆς τηλεόρασης. Καὶ ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ γονιὸς χειρίζεται τὴν τηλεόραση, ἀποτελεῖ τὸ καλύτερο πρότυπο.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η ΦΛΥΑΡΙΑ ΣΤΟ ΡΑΔΙΟΦΩΝΟ

Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια ἔγινε μιὰ ἀλλαγὴ στὸ ραδιοφωνικὸ τοπίο: Ὑστερα ἀπὸ δεκαετίες κρατικοῦ μονοπωλίου ἐνεφανίσθη ἡ «ἐλεύθερη ραδιοφωνία». Ἡ ἀρχὴ ἔγινε μετὴν δημιουργία δημοτικῶν ραδιοφωνικῶν σταθμῶν στὴν Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη καὶ Πειραιᾶ. Ἐκτοτε ὑπῆρξε μιὰ ἔκρηξις δημιουργίας ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, μέχρις ὅτου ἡ Πολιτεία προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἀναρχία.

Ἡ ἀπότομος καὶ ραγδαία αὐξήσις τῶν ραδιοσταθμῶν εἶχε ὡς συνέπεια τὴν προσφορά πολλῶν θέσεων ἐργασίας σὲ αὐτοὺς τοὺς σταθμοὺς. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ νέοι ἄνθρωποι, χωρὶς εἰδικές σπουδές ἢ ἐμπειρία, αὐτοεκλήθησαν δημοσιογράφοι καὶ παραγωγοὶ ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν καὶ ἀνέλαβαν νὰ παράγουν προγράμματα. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὴν καθίζησις τῆς ποιότητος τῶν ἐκπομπῶν καὶ τὴν διάδοσις ἐνὸς στυλ ἐκπομπῶν ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ συζητήσεις καφενεῖου καὶ οἱ κουβέντες παρέας. Ἀκόμη καὶ σήμερα ἀκοῦμε ἐκπομπές σὲ σταθμοὺς ὅπου οἱ παρουσιαστὲς χαριεντίζονται μεταξύ τους, ἀστειεύονται καὶ γενικῶς συμπεριφέρονται ὡς φίλοι θέλοντας νὰ προσδώσουν

ἕνα τόνο χαλαρότητας στὴν ἐκπομπή τους.

Ἐνα ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς καταλήψεως αὐτῶν τῶν θέσεων ἀπὸ ἀκαλλιέργητα - ἀμόρφωτα πρόσωπα εἶναι ἡ φοβερὴ πολυλογία. Οἱ ἐκπομπές λόγου (ἐνημερωτικῆς, πολιτιστικῆς, κ.λ.π.) ἀπαιτοῦν ἀφ' ἐνὸς μὲν παραγωγούς με γνώσεις καὶ ἐπιδεξιότητες καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐναλλαγὴ τοῦ λόγου με μουσικὰ ἀκούσματα ἢ τραγούδια. Διαφορετικὰ οἱ ἀπέραντες πολυλογίες κουράζουν τὸν ἀκροατῆ. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς προτιμοῦν τοὺς σταθμοὺς με «λίγα λόγια καὶ πολλὴ μουσική».

Ἐνα ἄλλο φαινόμενο, τὸ ὁποῖο κουράζει ὅπως καὶ ἡ φλυαρία, εἶναι ὁ καταγισμὸς τῶν διαφημίσεων. Ὑπάρχουν σταθμοί, ἀκόμη καὶ μουσικοί, οἱ ὁποῖοι διακόπτουν τὸ πρόγραμμά τους ἀνὰ δέκα λεπτὰ γιὰ νὰ ἀκουσθοῦν διαφημίσεις.

Οἱ ἐκπομπές λόγου (δημοσιογραφικῆς - ἐνημερωτικῆς, ἐπιστημονικῆς, πολιτιστικῆς, ταξιδιωτικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, κ. ἄ.) πρέπει νὰ ὑπάρχουν στὸ ραδιόφωνο, ἐφ' ὅσον αὐτὸ παρέχει πληροφόρησι καὶ γνώσι. Θὰ μπορούσαν μάλιστα νὰ ἐπανέλθουν ἐκπομπές με ἀνάγνωσι πεζογραφημάτων καθὼς καὶ ἡ ραδιοφωνικὴ παρουσίαισις θεατρικῶν ἔργων, ὅπως παλαιότερα ἔκανε ἡ κρατικὴ ραδιοφωνία καὶ τὰ ἐπαναλαμβάνει μέχρι σήμερα. Αὐτὸ, ὅμως, τὸ ὁποῖο θὰ ἐπιφέρει τὴν ἀνύψωσι τῶν ἐκπομπῶν λόγου εἶναι ὁ σύντομος καὶ περιεκτικὸς λόγος ἀπὸ ἀνθρώπους με γνώσι καὶ ἐμπειρία τοῦ ἀντικειμένου περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλοῦν. Ὁ ραδιοφωνικὸς λόγος πρέπει νὰ εἶναι γλαφυρὸς, κατανοητὸς, εὐληπτος. Οἱ παραγωγοί, μάλιστα, ἐκπομπῶν ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θεολογικοῦ περιεχομένου θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι ἡ ραδιοφωνικὴ παρουσίαισις ἐνὸς θέματος διαφέρει ἀπὸ τὸ κήρυγμα, ἀπὸ μιὰ ὁμιλία ποὺ γίνεται σὲ κάποια αἴθουσα, ἢ ἀπὸ ἕνα ἄρθρο. Κάθε μορφή λόγου ἀπαιτεῖ τὴν τήρησι κάποιων προδιαγραφῶν ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνει τὸν σκοπὸ του ὁ ὁμιλητῆς ἢ ὁ συγγραφεύς.

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Με την έναρξη του νέου χρόνου, μιὰ νέα στήλη εμφανίζεται στις «Ακτίνες», ἡ ὁποία σκοπὸ ἔχει νὰ ἐνημερώνει τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ Περιοδικοῦ σὲ μερικὰ πράγματα ποὺ συμβαίνουν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνδιαφέρουν τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο καὶ ἰδιαίτερα αὐτὸν ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, ἔχει καὶ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Στὴν πρώτη αὐτὴ ἐπικοινωνία μας θὰ θέλαμε νὰ ἐνημερώσουμε τοὺς φίλους τῶν «Ἀκτίνων» γιὰ μία σημαντικὴ κίνηση ποὺ ἔχει ἀρχίσει νὰ δραστηριοποιεῖται στὴν Ἀμερικὴ, τὰ τελευταῖα χρόνια, μετὰ τὴν ἐπωνυμία «Ἑλληνικὸς Σύνδεσμος» («Hellenic Link»). Εἶναι ἀναγνωρισμένο Σωματεῖο ἀπὸ τὴν Εἰδικὴ Ὑπηρεσία τῶν Η. Π. Α. καὶ εἶναι Ὁμοσπονδιακῆς μορφῆς Πολιτισμικὴ καὶ Ἐπιστημονικὴ Ὄργανωση ἀποτελούμενη ἀπὸ μέλη διαφόρων ἐπαγγελμάτων πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, Ἀμερικανοὺς Ἑλληνικῆς ἢ μὴ καταγωγῆς, Φιλέλληνες, καθὼς καὶ Ἕλληνες ποὺ διαβιοῦν στὴς Η. Π. Α. ἢ στὸ ἐξωτερικὸ.

Οἱ σκοποὶ τοῦ Συλλόγου ὅπως ἀναφέρονται στὸ Καταστατικὸ εἶναι οἱ ἑξῆς:

α. Νὰ ὑποστηρίξει καὶ προαγάγει τὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν μελῶν του γιὰ τὴν καλλιέργεια καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς τῶν Κληρονομίας καὶ τῶν Ἀξιών γιὰ τὴ βελτίωση αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν μελῶν, τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῶν Η. Π. Α. καὶ ἄλλων χωρῶν, καθὼς καὶ τῆς εὐρύτερης κοινωνίας στὴν ὁποία ζοῦν.

β. Νὰ ἀποκαταστήσει ἐπικοινωνία καὶ προαγάγει τὴ συνεργασία μετὰ ἄτομα καὶ φορεῖς, ἰδιωτικὰ ἢ δημόσια Ἰδρύματα, ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας ἢ Συλλόγους, ἐπιχειρηματικῆς Ἐνώσεως καὶ Κυβερνητικῆς Ὑπηρεσίας στὴς Η. Π. Α. καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, πρὸς ὑποστήριξη τῶν πολιτισμικῶν, φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν τῶν σκοπῶν.

γ. Νὰ ὑποστηρίξει καὶ προαγάγει τὴ συνεργασία μετὰ ἄλλες Ἑλληνικῆς καὶ Φιλελληνικῆς Ὄργανώσεις ποὺ συμμερίζονται τὴς

ἴδιες ἀξίες μετὰ αὐτόν.

Στὸ Καταστατικὸ τοῦ Συλλόγου, ἀναφέρονται στὴ συνέχεια οἱ εἰδικοί ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ καὶ οἱ τρόποι ὑλοποίησής των. Προβλέπονται ἀνταλλαγῆς σπουδαστῶν, ἐκπαιδευτικῶν, ἐπιστημόνων καὶ ἐρευνητῶν, μεταξὺ Βορείου Ἀμερικῆς καὶ Ἑλλάδος, συμποσίων ἢ δημοσίων συζητήσεων, διοργάνωση διαλέξεων, δημοσιεύσεις σὲ ἀνάλογα θέματα κ.λ.π.

Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, ἔχει ἐκλεγεῖ ὁ Δρ. Κώστας Εὐθυμίου, καθηγητῆς Μικροβιολογίας στὸ St. John's University τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκλεκτοὺς ἐπιστήμονες ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Σὲ συνεργασία μετὰ τὸν Σεβασμιώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικῆς κ. Δημήτριο, ἰδρύθηκε: Συντονιστικὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπιστήμης καὶ Τεχνολογίας. Ἀρμοδιότητες τοῦ Συμβουλίου αὐτοῦ εἶναι ἡ ὀργάνωση καὶ ὁ σχεδιασμὸς τοῦ ἔργου τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Συμβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ θεμάτων Ἐπιστήμης καὶ Τεχνολογίας.

Ἡ Συντονιστικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς: Δρα Ἀχιλλεῖα Ἀδαμαντιάδου, Ἐκτελεστικὸ Γραμματεῖα, Δρα Κώστα Εὐθυμίου, ἀντεπιστέλλοντα Ἐκτελεστικὸ Γραμματεῖα καὶ μέλη, Δρα Χρῆστο Μαντζῶρο, Δρα Βασιλικὴ Μπουσιώτη, Δρα Ντέιβιντ Δούκα, Δρα Ἀριστοτέλη Παπανικολάου, Δρα Μιχαὴλ Πολυμερόπουλο καὶ Δρα Χάρη Δουμανίδου.

Στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, (Βοστώνη) ἔγινε ἡ συνάντηση ὄλων τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς κ. Δημητρίου, στὴς 19 Ὀκτωβρίου 2002. Στὸ ἐπόμενο τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» θὰ ἀναφερθοῦμε στὰ ὅσα ἀποφασίσθηκαν στὸ Συνέδριο αὐτό.

Χ. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Ὁμοτ. Καθηγητῆς Γεωπονικοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στη στήλη αυτή των «Ακτίων», θα θέλαμε να επισημαίνουμε κάθε φορά, όρισμένα από τα πιο σημαντικά θέματα που απασχολούν την Ανωτάτη Παιδεία, χωρίς, βέβαια, να καλύπτουμε όλο το φάσμα των θεμάτων που έχουν ανακύψει ή ανακύπτουν.

Έχουν γραφεί πολλά και έχουν επισημανθεί πολλές αδυναμίες, κυρίως ως προς το Νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των Α. Ε. Ι. της Χώρας μας, που επηρεάζουν τη σωστή απόδοσή των.

Στά Πανεπιστήμιά μας, ως γνωστόν, έχουμε άφ' ενός την κοινότητα του Διδακτικού Έρευνητικού Προσωπικού (Δ.Ε.Π.) και άφ' ετέρου, τη φοιτητική κοινότητα. Η σωστή και ισόρροπη συνεργασία μεταξύ των δύο αυτών κοινοτήτων, φέρνει, κατά τεκμήριο, το προσδοκώμενο όρθο αποτέλεσμα, που είναι ο γενικός γραμμές ή έκφραση της αδέσμευτης επιστημονικής σκέψης, ή εγγύηση της ελευθερίας της έρευνας, καθώς και της διδασκαλίας.

Από νομικής πλευράς, τα Πανεπιστήμιά μας, είναι Ίδρυματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και τελούν υπό την έποπτεία του Κράτους.

Ριζική αναμόρφωση του ελληνικού Πανεπιστημίου έγινε με το νόμο 1268/82 γνωστό ως *νόμος πλαίσιο*. Με τις αλλαγές που επέφερε ο νόμος αυτός, επήλθε ριζική αναδιάρθρωση στην οργάνωση και λειτουργία των Πανεπιστημίων. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν στη δομή των ακαδημαϊκών μονάδων (Σχολές, Τμήματα, Τομείς), στα όργανα διοίκησης, στη συμμετοχή των φοιτητών στα όργανα διοίκησης, στη δομή του συστήματος εκπαίδευσης και στον ένιαίο φορέα διδασκόντων, ο οποίος συγκροτείται από το Διδακτικό Έρευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ).

Μέχρι σήμερα έχουν γίνει διάφορες τροποποιήσεις του αρχικού νόμου και έτσι με την πληθώρα των διατάξεων, δημιουργήθηκε ένα πολύπλοκο σύστημα, που δυσχεραίνει τη

σωστή εφαρμογή στην πράξη ενός κατανοητού νομικού πλαισίου.

Ο νόμος αυτός (1268/82) αναφέρει σχετικώς με την αποστολή των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ίδρυμάτων τα ακόλουθα: 1) Να παράγουν και να μεταδίδουν τη γνώση με την έρευνα και τη διδασκαλία και να καλλιεργούν τις τέχνες. 2) Να συντείνουν στη διαμόρφωση υπεύθυνων ανθρώπων με επιστημονική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συνείδηση και να παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια που θα εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για επιστημονική και επαγγελματική σταδιοδρομία. 3) Να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, πολιτιστικών και αναπτυξιακών αναγκών του τόπου.

Ο νόμος πλαίσιο, αναφέρεται και σε πολλά άλλα βασικά θέματα δομής και λειτουργίας των πανεπιστημίων όπως, για την ακαδημαϊκή ελευθερία, για τη συνδικαλιστική ελευθερία, για το Πανεπιστημιακό άσυλο κ.λ.π. Η ρύθμιση ειδικότερων θεμάτων λειτουργίας, γίνεται με τον έσωτερικό κανονισμό του κάθε Πανεπιστημίου.

Μέλη των Α. Ε. Ι., με το νόμο πλαίσιο, είναι το Διδακτικό - Έρευνητικό Προσωπικό (Δ. Ε. Π.), το Ειδικό Διοικητικό - Τεχνικό Προσωπικό (Ε. Δ. Τ. Π.), το Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό (Ε. Ε. Π.), το Διοικητικό Προσωπικό και οι προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές.

Το διδακτικό έργο ασκείται από τα μέλη Δ. Ε. Π. Αυτά αποτελούνται από τις εξής βαθμίδες: Καθηγητής, Αναπληρωτής Καθηγητής, Επίκουρος Καθηγητής και Λέκτορας. Ο Καθηγητής και ο Αναπληρωτής Καθηγητής κατέχουν μόνιμη θέση.

Θεωρήσαμε αναγκαία την αναφορά όρισμένων βασικών θεμάτων των Πανεπιστημίων μας, ώστε οι αναγνώστες των «Ακτίων» να μπορούν να κατανοούν καλύτερα τα όσα θα αναφέρονται στη σχετική στήλη των επόμενων τευχών του περιοδικού.

Χ. Γ.

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Τρία σημαντικά γεγονότα έλαβαν χώρα τους δύο τελευταίους μήνες του 2002, σ' Αθήνα και Θεσσαλονίκη. "Αν και τὰ δυὸ ἀπ' αὐτὰ ἔχουν μικρὴ σχέση μετὰ τὴν μουσικὴν, ἀξίζουν τὴν προσοχὴν μας καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρουσιάζονται στὴν παρούσα στήλη:

1) Στὸ διάστημα 11 - 14 Νοεμβρίου 2002 ἔγινε τὸ ΚΔ' Θεολογικὸ Συνέδριον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, μετὰ θέμα «Ὁ Προφητὰνὰξ καὶ Ψαλμῶδὸς Δαβὶδ», Μέσα ἀπὸ ἐμπεριστατωμένους μελέτες καὶ ἀπόψεις κληρικῶν, μοναχῶν καὶ πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν ποικίλων κλάδων (θεολογίας καὶ ἰατρικῆς) ἀναπτύχθησαν θέματα μετὰ μεγάλο ἐνδιαφέρον, ὅπως: «Ὁ Ἐξάψαλμος», «Ἡ ψυχοθεραπευτικὴ ἀξία τῶν Ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ», «Ὁ λόγος κατὰ τὸν ἱερὸν Ψαλτήρα», «Ψαλμοὶ τοῦ Θείου Δαβὶδ καὶ τῶν ψαλμῶδων στὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας», «Ἡ ποιητικὴ δεινότης τοῦ Ψαλμοῦ τοῦ Δαβὶδ καὶ εἰδικότερα τοῦ Ψαλμοῦ 8 καὶ 103».

Αὐτὰ εἶναι ἕνα μέρος μόνον τῶν εἰσηγήσεων ποὺ παρουσιάσθησαν στὸ ἐν λόγω Συνέδριον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀναδείχθηκε τὸ μεγάλο καὶ θεόπνευστον πνεῦμα τοῦ Δαβὶδ, ποὺ ἀκόμα καὶ στὴν σημερινή, «ἠλεκτρονική» ἐποχὴν μας, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει ἐπίκαιρον -μετὰ ἀπὸ τόσους χιλιάδες χρόνια!- μετὰ ἀναλλοίωτα νοήματα, ποὺ μᾶς συγκινοῦν βαθύτατα. Ἐδῶ δὲν θὰ μπορούσαμε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν μεγάλο μουσουργὸν Γ. Σ. Μπάχ, ὁ ὁποῖος ἰδιαίτερα ἐμπνεόταν ἀπὸ τὴν οὐράνια ποίησιν τοῦ Δαβὶδ καὶ συνέθετε μετὰ κατάνυξιν (συχνὰ δακρυζώντας) πάνω τοῦς στίχους τῶν Ψαλμῶν, τὴν ὑπέροχην μουσικὴν του.

2) Στὶς 2 Δεκεμβρίου τοῦ 2002, στὸ Σύλλογον Ἀθηναίων, στὴν Πλάκα (Κέκροπος 10), ἔγινε ἕνα μουσικὸν βραδινὸν -ἀφιέρωμα στὶς ἑλληνίδες συνθέτριες ξεκινώντας ἀπὸ

τὸν 19ο αἰῶνα καὶ φθάνοντας μετὰ τὶς μέρες μας. Ἀπὸ ὅλες τὶς ἑλληνίδες μουσικοῦς ποὺ ἀναφέρθησαν στὴν εἰσαγωγικὴ ὁμιλία ἀπὸ τὴν διαπρεπὴν πιανίστρια καὶ ἐρευνήτρια κα' Ἐφη Ἀγραφιῶτη, τονίσθηκε ἰδιαίτερα τὸ πολὺ σημαντικό συνθετικὸν ἔργον τῆς Ἑλ. Οἰκονομοπούλου. Στὴ συνέχεια τοῦ βραδινοῦ ἀφιέρωματος, παρουσιάσθησαν ἀποσπάσματα διαφόρων ἔργων ἑλληνίδων συνθετριῶν, καθὼς καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ δυὸ Ὁρατόρια τῆς Ἑλ. Οἰκονομοπούλου, τὸν «Κοινωνικόν» καὶ τὰ «Θεοφάνεια». Τὶς ἄριες αὐτὲς τραγούδησε ἡ σοπράνο Θεοπίστη Μαραντίδου.

3) Ἄν ὁ μεγάλος σκηνοθέτης Ἀντρέϊ Ταρκόφσκι ζοῦσε σήμερον θὰ ἦταν 70 ἐτῶν. Μετὰ ἀφορμὴν αὐτὴν τὴν ἐπέτειον ἕνα τριπλὸν ἀφιέρωμα μετὰ τίτλον «Ἀντρέϊ Ταρκόφσκι: Ὁ ἄνθρωπος, ἡ φύσις, ὁ Θεός», διοργανώθηκε ἀπὸ τὶς Διεθνεῖς Σχέσεις Πολιτισμοῦ, τὴν Ταινιοθήκην τῆς Ἑλλάδος, τὸ Βυζαντινὸν καὶ Χριστιανικὸν Μουσεῖον καὶ τὸ Ἰδρυμα Ταρκόφσκι τῆς Μόσχας, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 2002. Πρόκειται γιὰ τὴν μεγαλύτερην διοργάνωσιν ποὺ ἔχει γίνεσθαι ποτὲ ἐπάνω στὸ ἔργον τοῦ Ταρκόφσκι. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Δημήτρης Κωνσταντῖος, ἀνέφερε ὅτι ὁ σκηνοθέτης «ἄγγιξε τὴν βαθύτερην φιλοσοφίαν τοῦ Βυζαντίου», καθὼς καὶ ὅτι «οἱ αἰσθητικὲς τοῦ ἀπόψεις καὶ ἀντιλήψεις βρίσκονται κοντὰ στὴν βυζαντινὴν τέχνην».

Ὁ Ρώσος δημιουργὸς (1932 - 1986), συνειδητὸς χριστιανός, γιὸς τοῦ μεγάλου Ρώσου ποιητῆ Ἀρσένι Ταρκόφσκι, συνδύασε στὶς εἰκόνες του λυρισμὸν καὶ μεταφυσικὴν ἀναζήτησιν μετὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον. Στὴ συνέχεια ἀνθολογοῦμε κάποια ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφίαν του μετὰ τίτλον «Σμιλεύοντας τὸν χρόνον» (ἐκδ. «Νεφέλη»).

Γιὰ τὸν καλλιτέχνην: «... Ὁ καλλιτέχνης εἶναι πάντοτε ὑπηρετὴς καὶ προσπαθεῖ μόνιμος νὰ ξεπληρώσῃ τὸ χάρισμα ποὺ τοῦ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Πρόβο Γιούτα 12-11-2002

Ἀγαπητές μου «Ἀκτίνες». Στὸ ἠλιοβα-
σίλεμα τῆς ζωῆς μου τὸ περιοδικό σας (μας)
μὲ φέρνει πίσω στὸ παρελθὸν μὲ τίς πιὸ εὐ-
χάριστες ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ζωὴ μου στὴν
Ἑλλάδα μας. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ὅταν οἱ πνευ-
ματικοὶ ἀστέρες τῆς Χριστιανικῆς Κινή-
σεως μᾶς ἔδειξαν τὸν δρόμο πῶς νὰ βροῦμε
τὸν Σωτῆρα μας Χριστὸ καὶ νὰ Τὸν θέσου-
με μέσα στὴν καρδιά καὶ τὸν νοῦ μας γιὰ
πάντα.

Τὸ τεῦχος σας τοῦ Νοεμβρίου μὲ τὸ ἄρ-
θρο τοῦ κ. Νεοπολίτη γιὰ τὸν ἀείμνηστο
καθηγητὴ μας Ἀλέξανδρο Τοιριντάνη μὲ

μετέφερε στὰ φοιτητικά μου χρόνια ὅταν
τὰ ἄρθρα του ὡς Π. Μελίτης στὶς «Ἀκτί-
νες» ἦταν πράγματι ἀκτίνες φωτὸς ποὺ φώ-
τιζαν λαμπρὰ τὴν ζωὴ μας.

Εὐχομαι σύντομα ὁ Παντοδύναμος Κύ-
ριος νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ἄλλη ἰσάξια πνευ-
ματικὴ μορφή γιὰ τὸ καλὸ τῆς σημερινῆς
γενεᾶς τῆς Πατρίδος μας.

Σὰς ἐσωκλείω τὴν συνδρομὴ μου γιὰ τὸ
2003 καὶ σὰς εὐχομαι ἕνα Εἰρηνικὸ καὶ
Εὐτυχιόμένο 2003.

Μ' ἀγάπη
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ε. ΚΑΙΠΑΣ

δόθηκε. Ἀλλὰ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν
θέλει νὰ κάνει τὴν παραμικρὴ θυσία, ἀκόμα
κι ἂν μόνον μὲ τὴ θυσία ἐπιβεβαιώνεται. Αὐτὰ
τὰ βασικά πράγματα σιγά - σιγά τὰ ξεχνου-
με, καὶ χάνουμε ἀναπόφευκτα κάθε αἰσθη-
ση τοῦ προορισμοῦ μας».

Γιὰ τὴ φύση: «...Τὴ φύση τὴν ἀγαπᾶ, δὲν
μ' ἀρέσουν οἱ μεγαλουπόλεις καὶ νοιώθω
πανευτυχῆς ὅταν βρισκομαι μακριὰ ἀπὸ τὰ
σύνεργα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, ἀκρι-
βῶς ὅπως ἔνοιωθα ὑπέροχα καὶ στὴ Ρωσία
μόλις βρισκόμουν στὸ ἐξοχικό μου σπίτι,
τριακόσια χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ Μόσχα. Ἡ

βροχή, ἡ φωτιά, τὸ νερό, τὸ χιόνι, οἱ δροσο-
σταλίδες, οἱ σπυλιάδες εἶναι μέρη τῆς ὑλι-
κῆς σκηνογραφίας, τῆς ἀλήθειας θὰ ἴεγα,
τῆς ζωῆς μας».

Τελειώνοντας ἀξίζει ν' ἀναφέρουμε ἕνα
μικρὸ σχόλιο τοῦ ἰδίου, σχετικὸ μὲ τὸν
«ἤρωα» τῆς ταινίας του «Στάλκερ» (1979),
στὸ ὁποῖο φαίνεται ξεκάθαρα ἡ διωματικὴ
του προσέγγιση στὸν Χριστό: «Ὁ Στάλκερ
μοιάζει ἀδύναμος, μὰ στὴν οὐσία εἶναι ἀνί-
κητος, ἐπειδὴ ἔχει πίστη καὶ θέλει νὰ ὑπη-
ρετῇ τοὺς ἄλλους!».

Α. Γ.

*«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χρι-
στιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύστη 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ
Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Γιατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμε-
νος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους
€ 0,90. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ € 9, ἐξωτερικοῦ 30 \$ U.S.A. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει
εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε
χειρόγραφο. Χειρόγραφα δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν
γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.*

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Φεβρουάριος 2003

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ
ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ «Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»

55
ΧΡΟΝΙΑ
ΣΤΟ ΚΕΛΛΙ ΤΗΣ
ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΗΣ

Ἐπιμέλεια: Ἀναστασίας Α. Παπακωνσταντίνου - Μαλάμη

Πρόλογος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν
καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδοῦλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Ἡ ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
Καρότυπη 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 3221 283

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Άπο τις εκδόσεις «Η Δαμασκός»

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΥ

ΤΟΜΑΣ ΣΤΕΡΝΣ ΕΛΙΟΤ

Τὸ ἀληθινό του πρόσωπο καὶ
ὁ συμβολισμὸς τοῦ ἔργου του

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Δρος Ποινικῶν ἐπιστημῶν

Ἐπιτίμου Δικηγόρου

ΘΕΜΑΤΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Ἐκδόσεις «Η Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 32 21 283